

ASTEARI ZEHARKA BEGIRA

Artefaktua kontu batzuk itxi nahi dituen kutxa bat da **IÑAKI ALTUNA** > 11

GARIKOITZ GOIKOETXEA, euskara

teknikaria: «Euskaraz egiteko, norberak jakiteaz gain, inguru bat ere behar da» > 22

2024ko urtarrilaren 13a | XVIII. urtea • 859.zenbakia
0,50 euro

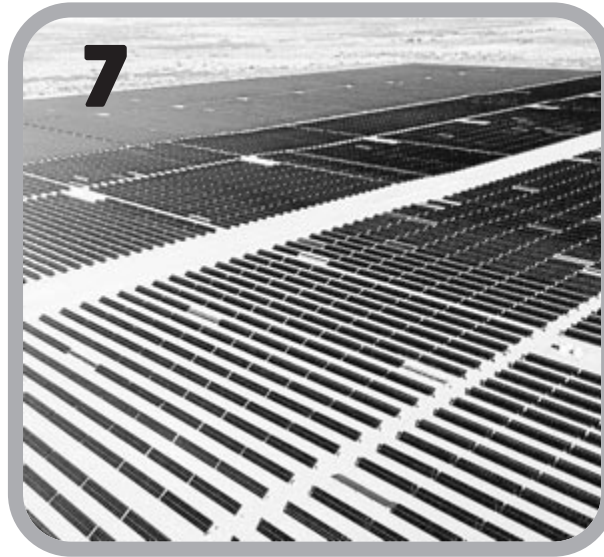
GAUR8

mila leiho zabalik
www.gaur8.info

HERIOTZA, NATURAL ETA HUMANO

HIL ARGI ELKARTEAK
HAINBESTE ISILUNE
DESEROSO ETA BEGIRATU
URDURI SORTZEN DITUEN
ETA, ALDI BEREAN,
PERTSONA GUZTIENTZAT
NAHITAEZKO PATUA DEN
GAIA JARTZEN DU MAHAI
GAINEAN: HERIOTZA. IZAN
ERE, HERIOTZAZ HITZ
EGITEAK BALIO DU
GERTUKOEN HERIOAREN
ONDORENGO MINARI MAGALA
EMATEKO. IRUDIAN,
ELKARTEKO OIHANE
ARRIARAN ETA NERE
ERKIAGA. > 12 Gorka RUBIO | FOKU

Genozidioa kulturala ere bada: palestinarren ondare historikoa suntsitzen ari da Israel 04

Txina eta Txile basamortuak erabiltzen ari dira klima aldaketari aurre egiteko 07

Gehiago Gara ekimenak heriotza naturaltasunez landu nahi du haurrekin 12

Joxemi Zumalabe, euskararen eta herriaren aldeko militantea 17

Garikoitz Goikoetxea Etxeberria: «Hizkuntza politika zonifikatuak egin behar ditugu» 22

Bizikidetza agentearen figura sortu dute Beasainen 28

Juantxo Egañaren behatzulotik 31

SINADURAK:

- 03 **Maite Ubiria Beaumont:** Zure aliatua banaiz, ez nazazu makulu gisa hartu
- 10 **Saioa Aginako Lamarain:** Askatasunaren beldur
- 11 **Iñaki Altuna:** Artefaktua kontu batzuk itxi nahi dituen kutxa bat da
- 16 **Amaia Ballesteros**
- 20 **Fernando Trebol Unzué:** Garunaren funtzionamendu zuzena
- 21 **Xabier Izaga Gonzalez:** Abenduaren 28ko kontuen gaineko estilo ariketak
- 27 **Miren Azkarate Badiola:** Pailazo gehiago, polizia gutxiago
- 27 **Amagoia Mujika Telleria:** Lur-hargune diren emakumeak
- 30 **Olatz Arregi Uriarte:** Teknologia, pertsona helduen zaintzaren mesedetan

{ datorrena } **Maite UBIRIA BEAUMONT**

Zure aliatua banaiz, ez nazazu makulu gisa hartu

Aliantzak eratzea ez da, inondik inora, lan erraza. Norberaren etxetik atera eta bestearekin elkartzeko eremu hipotetiko bat marraztea eskatzen du. Haatik, ezaguna zaigun auzoan jostatzea nahiago dugu, gehienetan, nahiz eta abenturazale gisara aldarrikatu gure burua.

Bidaiari garela nahi dugu pentsatu, turista izaerari distira gutxiago aitortzen diogulako. Izan ere, nehor ez duenean begiratzeko, haitzarteari iskin eginez bide balizatua hautatzen dugu. Gizakiaren patua.

Parisen zein Madrilen giroa nahasia dago. Bertako gobernuak ez dute sostengu nahikorik, beste inorekin kontatu gabe, egitasmoak aurrera ateratzeko.

Erabateko gehiengoaren faltan, politikaren osagai garrantzitsuenetarikoa den elkarrizketa aldarrikapen erretorikoa izatetik hil ala biziko lanabes izatera igarotzen da. Ez du balio abenturazalearena egiteak, postureoan murgilduz, behar da arriskatu eta jo aurrera.

Emmanuel Macronek bere laugarren lehen ministroa izendatu du. Edouard Philippe, Jean Castex eta Elisabeth Borneren ostean, Gabriel Attalen txanda heldu da. Matignonen gidari berria jarri du frantses presidentek, indarra galdu duen motorrari bizitasuna emango diolakoan. Izan ere, lan molde berdinarekin nekez etorriko dira aldaketak. Onerako behintzat. Erretretaren adina gibelatzeko erreformak, batetik, eta migranteei oinarrizko eskubideak kentzeko idatzitako legeak, bestetik, Elisabeth Borneren lidergoa ahuldu zutela ukazina da.

Alta, bere gobernuak kide zenean bi erreforma horien aurrean neholako oztoporik ez zuen jarri Attal lehen ministro berri bezala hautatuz. Eliseoko jabeak sinesgarritasunaren kutxa beteko duela pentsatzea benetan fede kontua da. Ameskeria ez bada.

Akordioak lortzeko ezintasunari dekretua baliatuz erantzun zion Bornek. Attal buru izan den Gobernu berriak, ibilkera ez badu aldatzen, antzeko zailtasunak aurkitu ditzake gehiengoak osatzeko orduan.

Borne bezala, Alderdi Sozialistaren eremutik dator Attal. 2017an Macronek irudikatzen zuen «bulkada erreformista»-rekin bat egin ondoren, biek ala biek handik honat frantziar presidentek hartu duen norabide autoritarioa babestu dute. Belaunaldi ezberdinetatik bada ere, mundu zaharrera daraman bidaia partekatu dutelarik. Noizbait abenturazale baziren, aspalditik turistaren errutina bereganatu dituzte.

Dinamismoa eta energia metatzea xerkatu du Macronek gobernu krisia agintzerakoan. Sentsazioak berreskuratzea, kirolarien hiztegia hobetsita. Alta, jokala

Makuluz aldatu du Macronek, baina horrek ez dio berez bermatuko aliantza eremua zabaltzea. Sanchezek bidaia-lagunak baditu, aliatu gisa tratatuz gero.

di berdina errepikatzeko arriskua hartu du «berari dena zor dion» laguntzaile leiala aukeratuz. Adostasun berriak ehuntzeko aliatuak behar lituzke, baina aurpegi berria duen betiko makulua du.

Madrilgo Kongresuan PSOE-Sumar tandemak urteari hasiera emateko proposaturiko hiru neurri multzoen harira bizitako pasadizoari buruz, zer esan? Legealdi berriak dakarren aniztasun-plusa ez du, behar bezala, agendan txertatu Pedro Sanchezek. Izan ere, ikaratuta biziraun baino aukera hobea du: kontseilu ministrotik baino parlamentutik elikatzea dinamika. Ibiltzeko ahuleziak disimulatzeko makulua alboratuta, aliatuen ondoan ibilkera sendotuz. •

GENOZIDIO KULTURALA

Palestinarren ondare historikoa ere desagerrarazi dute Israelen bonbek

Sarraskiez, gose-teaz eta behartutako lekualdatzeez gain, Israelek, palestinarrek mundutik ezabatzeko, haien historia eta memoria ere helburutzat hartu du. Genozidio kulturalak ondare historikoa suntsitu du hiru hilabeteko erasoetan.

Zibilizazio ugari utzi zuten haien aztarna herrialde horretan. Egiptoarrak, persiarrak, grekoak, erromatar Inperioa, bizantziarrak, turkiarrak,... Eta aurreko urteotan Israelek ezarritako blokeoak eta Hamasen Gobernuaren kudeaketak ondare horren egoera kolokan jarri badute ere, oraingoan behin betiko galera gertatzen ari da.

ONDAREA / GAUR8

Palestinaren etorkizuna urratu eta iragana ere ezabatu nahi du Israelek; 30.000 pertsona hiltzeaz gain eta Gazan berriro bizitzea ezinezkoa egiteaz gain, Israelen erasoek palestinarren historia eta memoria ere jomuga izan dute. Meskita historikoak, elizak eta toki arkeologikoak suntsitu dituzte bonbek.

Israelgo Armadak Gazako 200 eraikin historiko eta toki arkeologiko eta ondarezko suntsitu ditu, Gazako Gobernuak abenduan egindako balantze baten arabera.

Antzinako meskita zaharrak, elizak, eskolak, museoak, etxe zaharrak eta hainbat ondare-le-

ku errauts bihurtu ditu. Hala, Gazako Zerrendan zeuden 325 toki historikoen erdia baino gehiago suntsitu du, datu horien arabera. Horrek esan nahi du «palestinarren presentzia kulturala eta ondare-presentzia ezabatzeko» ahalegina dela, salatu zuen Gobernuak.

Bi soldadu israeldar, suntsitutako etxeen aurrean, Gazako hegoaldean.
Jack GUEZ | AFP

Erasoetan suntsitutako higiezinaren artean Gazako Al Omari meskita dago, Zerrendako handiena eta zaharrena, baita Otman Bin Qashqar meskita ere, enklabe beste tenplu zaharretako bat, biak Gaza Hiriko alde zaharrean.

Omariko meskita duela 1.400 urte baino gehiago sortu zen, 4.100 metro karratuko azalera-rekin. Aurretik, bere minaretea ere israeldarren artilleria erasoetan suntsitua izan zen.

Zerrendako ondare kristau bizantziarraren zati bat ere izan zen kalteak jasan zituen edo suntsituta geratu zena, hala nola Jabaliako eliza bizantziarra edo Gazako San Porfirio eliza ortodoxoa. Eliza honen azaroan bonbardaketa israeldar bat jasan zuen eta han babesa bilatu zuten 18 kristau hil zituen.

San Porfirio Gaza hiriko elizarik antzinakoena da, munduko hiru zaharrenean artean dago eta V. mendean eraiki zen. Fatxadak eta ondoko eraikin batek kalteak jasan zituzten erasoaren ondorioz.

Suntsitu den beste eraikinetako bat Gaza hiriko artxibo nagusia da, non bere historiaren lekuko ziren eskuizkribu eta dokumentu zaharrak zeuden.

«Suntsitutako ondarea eta leku arkeologikoak feniziar arokoak ziren, batzuk erromatarren garaikoak, batzuk K.a. 800 urtekoak, beste batzuk duela 1.400 urtekoak eta batzuk duela 400 urtekoak», Gazako Gobernuaren Prentsa Bulegoak salatu zuenez.

Gaineratu zuenez, Israelek Gazako ehun edo milaka urteko ondarearen aurka egindako erasoak «nazioarteko krimen argia» dira, eta gatazka armatuetako gertakarietan kultura-ondasunak babesteari buruzko 1954ko Hagako Konbentzioa

ere urratzen dute. Guztira Israelgo armadak 104 meskita eta hiru eliza suntsitu ditu orain arte Gazako Zerrendan.

Gaza hiriko auzo zahar gehienak suntsitu zituen, eraikin historikoak, meskitak, museoak eta leku arkeologikoak barne, adierazi zuen Atid Abu Seif Kultura ministro palestinarra. Halaber, Al-Azhar Unibertsitatea, Gazako Udalaren artxibo nagusia, bederatzita argitaletxe eta liburutegi, eta 21 kultura-zentro suntsitu izanak agerian uzten du erregimen sionistak palestinarren ondarea, sinboloak eta nortasuna suntsitu nahi dituela.

Gazako memoria historikoa gordetzen duten zentzoei egindako kalteak beste eraso batzuetan ere nabaritzen dira, hala nola Gazako Udalaren artxibo nagusia suntsitu zuten, Birzeiteko Unibertsitateak, Zisjordaniako zentro akademiko palestinarra, adierazi zuenez.

Armada sionistak Al-Azhar Unibertsitateko campusari egindako erasoak justifikatu zuen, esanez Hamasek bere jarduera militarerrako erabiltzen zuela, okupatzaile israeldarraren argudio errepikakorra bere bereizi gabeko erasoak inolako frogarik erakutsi gabe azaltzeko. Ospitaletan, eskoletan zein meskitetan ere horrelako argudioak erabili ditu.

Askotan, soldadu israeldarrak harro erakutsi dute suntsiketara hau. Esaterako, Nathaniel Melchior eta Alon Segev, Israelgo Defentsa Indarren (FDI) 282a Artilleria Brigadako 404. batailoiko bi erreserbistek bizantziar garaiko olio-lanpara zahar bat nola eraman zuten erakutsi zuten.

«Bere forma biribilak atentzioa eman zidan», gogoratu zuen Nathanielek. «Lokatzez

Meza, San Porfirio eliza ortodoxoan. Kalteak izan zituen bonbardaketa baten ondorioz. 18 pertsona hil ziren eraso berean.
AFP

ESTADIOAK, SUNTSITUTA EDO ATXILOKETA ZENTRO BIHURTUTA

Urriaren 7tik Israeliek 88 atleta palestinar hil ditu lurraldearen aurkako erasoetan, 67 futbolari barne, Palestinako Futbol Elkartek nabarmendu zuenez.

Kopuru horri kirol-munduko 24 funtzionario, administratzaile eta teknikari gehitu behar zaizkio.

Hildakoen artean daude Yahya Manhal futbol entrenatzailea, Rashid Dabour eta Ahmed Awad, selekzio nazionalako jokalaria, Omar Al-Kilani epailea, eta Haitham Al-Arair eta Mohammed Al-Ghazal kirolariak.

Joan den astean, Israelgo Armadak Hani Al-Masdar hil zuen, Palestinako talde olinpikoko entrenatzailea.

Palestinako Futbol Elkartek (PFA) bere webgunean adierazi zuenez, Al-Maghazi eta Gaza Sports taldeetako jokalaria ohiak bizia galdu zuen Israelgo hegazkinen egindako bonbardaketa batean.

Joan den hilabetean, Elkartek Nazioarteko Batzorde Olinpikoari eta Nazioarteko Futbol Federazioari dei egin zien jarrera irmoa har zezaten Israeliek atleten eta sektoreak Gazan dituen

instalazioen aurka egindako krimenen aurrean. Errusiako kasuan ez bezala, oraindik ez da zigorrik egon.

Halaber, Zerrendako Kirolen Kontseilu Gorenak salatu du Israeliek dozenaka estadio ere suntsitu dituela.

Era berean, klubetako eta estadioetako egoitza batzuk «atxiloketa, tortura eta exekuzio zentro» bihurtu ditu.

Horien artean, Gazako hiriko Yarmouk estadioa atxiloketa gune gisa erabili zuten eta «munduaren aurrean krimen argi batean biluztera behartu zituzten dozenaka zibil», esan zuen Kontseiluak.

«Okupazio Armadak bortxaketa nabarmenak egiten ditu Palestinako kirolen aurka, gerra krimenen eta gizateriaren aurkako krimenen baliokideak baitira», adierazi zuen.

Urriaren 7a baino lehen ere, Gazako kirolarien egoera zaila zen, Israeliek Zerrendaren gainean ezarritako blokeo gogorra zela eta. Horrek zaildu egiten zien kanpora lehiatzera atera ahal izatea edo beren kirol-diziplinak praktikatzeko beharrezko material guztiak izatea.

estalita zegoen, garbitu egin nuen, eta zer zen konturatu nintzenean, Israelgo Zaharkinen Agintaritzari deitu nion», gaineratu zuen. Gazako mugan «lanean» ari zirela esan zuen. Adituak iritsi zirenean, bizantziar garaiko olio-lanpara zahar bat zela baieztatu zuten, kontserbazio-baldintza bikainenetan. Errekonozimendu-ziurtagiria eman zien.

«GAZAKO AHOTSA», ISILARAZIA

Eta ondare materiala ez ezik, kulturako erreferenteak ere jomuga izan dira. Hildako kontaezinen artean, Refaat Alareer poeta eta aktibista ezagun eta palestinarren ahotsik aktiboenetako baten heriotzak zirrara handia eragin zuen.

We Are Not Numbers (Ez garran zenbakiak) Gazako gazteei ingelesezko idazle bihurtzeko laguntza emateko proiektuaren sortzaile bat izan zen.

Ramy Abdu bere zuzendariak nahita hil zutela salatu zuen. Aurretik hilko zutela esan zion mezu izugarria jaso zuen-eta.

Refaatek «Israelgo Inteligentziaren telefono dei bat jaso zuen, babestu zen eskolan aurkitu zutela jakinarazteko. Hil egingo zutela esan zioten. Eskola utzi zuen, beste batzuk arriskuan jarri nahi ez zituelako», ziurtatu zuen. Baina joan zen arrebaren apartamentua bonbardatu zuten eta biak eta haren lau semeak hil ziren,

Israelek Zerrendako 325 toki historikoen artean erdia baino gehiago suntsitu du. «Palestinarren presentzia kulturala ezabatzeko» ahalegina da, salatu zuen Gobernuak.

Kulturako erreferenteak ere jomuga izan dira. Refaat Alareer poeta eta aktibista ezaguna palestinarren ahotsik aktiboenetako baten heriotzak zirrara handia eragin zuen.

Hondakinak baino ez ziren geratu Beit Lahiako auzo honetan erasoen ondoren, joan den abenduan.
AFP

esan zuen Abduk. Alareerrek 44 urte zituen eta sei seme-alabaren aita zen.

«Gazako ahotsa» bezala ezaguna, Alareer poeta eta akademikiko palestinarra bere lurraldearen historia kontatzeko ingelesez idazten zuten egile gazatarren belaunaldi baten figura nabarmena zen.

We are not Numbers proiektuak egile gazatarrak eta atzerriko «mentoreak» elkartzen zituen, eta haien errealitateari buruz ingelesez idazten laguntzen zieten.

Azaroaren hasieran, Alareerrek *If I must die* (Hil behar badut) izenburupean biral bihurtu zen poema bat argitaratu zuen X sare sozialean: «Hil behar badut, itxaropena ekar dezala, ipuina izan dadila», zioten azken bertsoek.

Israelgo lurreko erasoaldia hasi eta egun gutxira, Alareerrek uko egin zion bere jaiote-

rria, Shujayea, Zerrendaren iparraldean uzteari, familia osoak eskatu bazion ere. «Akademiko bat besterik ez naiz, zibil bat, etxean. Ez naiz joango», erantzuten zuen beti, bere lagun Mohamed al Arai- rrek gogoratzen duenez. «Gazan ez dago leku segururik, eta etxean geratzea erabaki zuen», azaltzen zuen.

Alareerrek Israelek Gazan egindako bonbardaketen osteko eguneroko bizitza dokumentatu zuen X sare sozialean.

«Bolbora eta zementuzko geruza lodietan bilduta gauden», argitaratu zuen bere azken mezuetakoa batean, abenduaren 4an.

«Askok Shejaiyan harrapatuta jarraitzen dute, nire seme-alaba eta senide batzuk barne», adierazi zuen egun berean.

Hil baino bi egun lehenago bideo bat argitaratu zuen sare sozialean, hainbat leherketa entzuten zirela.

«Eraikina dardarka dago. Hondakinek eta metrailak hormak jo eta kaleetan zehar hegan egiten dute», idatzi zuen Alareerrek.

Aldian-aldean eguneratzen zituen mezuak eta eskura zituen baliabide guztiak erabiltzen zituen bere ideiak sustatzeko.

«Basakeriak deskribaezinak dira», esan zuen Alareerrek The Electronic Intifada podcastean egindako elkarrizketa batean.

Hamasen urriaren 7ko eraso gertatu eta gutxira, Alareer haserre agertu zen BBCrekin izandako elkarrizketa batean, «legitimoa eta morala» zela esanez.

Esan zuen «Varsoviako ghettoaren altxamendua bezalako» izan zela. Horren ondorioz, BBCK berriro ez elkarrizketatzea erabaki zuen.

ITSASOA BASAMORTUAN

Neurri berritzaileak Txilen eta Txinan, klima aldaketaren aurkako ekinean

Txileko iparraldean dagoen Atacamako basamortuan, munduko idorrean, Latioamerikako dorre termosolar bakarra dago, aldaketa klimatikoaren aurkako iraultza energetikoaren ikurra. 240 metroko eraikuntza erraldoia da, eta Txilen 2019an abian jarri zuten energia berdearen asmo handiko programaren zutabeetako bat da. Ekimenaren bidez, 2040. urterako erregai fosilak erabat ordezkatu nahi dituzte herrialdean.

Halaber, Txinako Kubuquiko basamortuan eta Taklamakanekoan plaka fotovoltaiakoak jarri dituzte, arearen erdian itsasoaren itxura duen masa bat osatzen dutenak. Horri esker, espero dute energia berriztagarrietarako aldatan aurrea hartzea, momentu honetan mundu mailako herrialderik kutsatzaileenetako bat bada ere.

ENERGIA / Nerea LAUZIRIKA

Txilen zein Txinan, basamortuak eskaintzen duen eremu zabal eta eguzkitsua erabili dute plaka fotovoltaiakoak jartzeko eta zerutik begiratuta itsasoa diruditen parkeak sortzeko. Energiari dagokionean inoren mendeko izateari uztea da helburua, baita energia fosilak alde batera uztea ere.

Txiletarrek “Eraztunen jaina” sagako Sauronen dorrearekin alderatzen duten Cerro Dominador zentral elektrikoaren ekoizpen termosolarrekin batera ari da aurrera egiten Alba Proiektua. Munduan aitzindaria da termoelektrikoa ikatz bihurtzen, energia berriztagarrietan oinarritutako biltegitze-sistema handi batekin.

Bi instalazioak Antofagastan daude, Santiago hiriaren iparraldean, 1.300 kilometrorra. Lehena 2021etik dago martxan eta bigarrena, aldiz, lehen gauzatze fasean dago oraindik.

«Duela hamar urte inork ezin zuen imajinatu Txileko energiaren herena baino gehiago etorriko zela eguzkitik eta haitetik 2030. urtea baino lehen. Anbizio handiko helburu bezala ikusten zen eta gainditu egin dugu», azaldu dio AFPri Marcelo Mena Txileko Ingurumen ministro izandakoak.

Gaur egun, Txilen sortutako energiaren %35,4 da energia eolikoa eta eguzki energia, eta %37,2 Sistema Elektriko Nazionalean (SEN) sortutako iturri hidrikoetatik dator. Petroliotik, ikatzetik eta gasetik erato-

ritako energia sortutako guztiaren %26,9 da; hots, berriztagarriak ehuneko altuagoa hartzen du fosilak baino.

«Munduan oso herrialde gutxi finkatu dute, Txilek egin bezala, energia berriztagarrien industria bat», nabarmendu du Marta Alonsok, Global Energy Services etxearen Hego Amerikarako zuzendariak. Enpresa haize- eta eguzki-industriarako zerbitzuen hornitzailea da mundu mailan.

Ekimena aitzindaria bada ere, hasierako bultzada handiaren ondoren, matrize energetikoa aldatzeko beharrezko legedi faltagatik prozesuak eritimoa galdu zuela gaineratu du Alonsok.

BILTEGIRATZEKO ALTERNATIBA

Agian, deskarbonizaziora bidean izaten den oztopo handienetako bat biltegitze da. Energia mota oro, sortzean erabiltzen ez bada, galdu egiten da, txorrota ireki batetik urak ihes egiten duen modu berean. «Dilema bat da, biltegitze ez baita behar beste heldutako teknologia oraindik», adierazi du Alonsok.

Txilen bestelako aukeraren bat aztertzen hasi dira, eta dagoeneko zabaldu dute munduko beste leku batzuetara ere.

Cerro Dominador eta Alba Proiektua Atacamako basamortutik ateratzen duten “eguzki-gatz” delakoarekin elikatzen dituzte. “Eguzki-gatza” potasio nitratoz eta sodio nitratoz osatua dago, eta, galdatu eta egoera likidoan mantenduz gero, energia gordetzeko aukera ematen du.

«Alba Proiektuaren kasua bakarra da munduan. Unibertsitate batetik kanpo egindako tamaina horretako biltegitze termikorako Carnot baterien proiektu bakarra da», azaldu

Langileak Cerro Dominador instalazioan, Txilen.
Pablo COZZAGLIO | AFP

dio Diego Pardow Txileko Energia ministroak AFPri.

«Gure proiektzioa da ikatz zentralak desagertzen doazen heinean», landare termosolarrak eta «zentral horiek Alba proiektua bezalako baterietara birmoldatzeak» ordezkatuko dituztela.

Horrela, Txilek aurrera egin du Latinoamerikako krisi klimatikoaren aurkako borrokan, munduan CO2 gutxien isurtzen duen eskualdeetako bat baita, adituen arabera.

IKATZETIK EGUZKI-GATZERA

Cerro Dominador dorrea 10.600 ispilu edo heliostatoz inguratuta dago, eta hauek ekilore moduko bat osatzen dute eraikinaren azpian. Mota horretako munduko laugarren planta da, eta bakarra da Latinoamerikan.

Eguzki gatzak hobietatik doaz egituraren puntara. Bertan, eguzki izpiak islatzen dituzten ispiluek 565 °C-ra arte berotzen dituzte. Gero, hodi

Deskarbonizaziora bidean izaten den oztopo handienetako bat biltegitratzea da. Energia, sortzean erabiltzen ez bada, galdu egiten da, txorrota ireki batetik ura galtzen den bezala

Pekinek basamortuak erabiltzen ditu bere iraultza energetikoa ezartzeko oinarri gisa: «Historian ez da honekin alderatu daitekeen ezer egin»

berberetatik jaisten dira turбина mugitzen duen lurruna sortzen duten ur-erdukiontzietaraino, elektrizitatea sortuz. Instalazioak 110 megawatteko (MW) edukiera du.

«Gatzei esker, 17 orduko biltegitratzea lortzen dugu», azaldu du Ivan Abella Cerro Taldeko Eraikuntza Korporatiboko gerenteak. Beraz, «energia-iturria eguzkia izateari uzten diogunerako gatzak dituen ontzi batean biltegitratuta daukagu», gaineratu du.

Alba proiektuak teknologia bera erabiliz AES etxeko Anga-

mos enpresa termoelektrikoa eraldatzeko asmoa ere badu, 2011n abiatutakoa. «Zentral honen aktiboen erdia mantenduz (Angamos), bateria bihurtuko litzateke, eta energia elektriko berriztagarria erabiliko luke», azaldu dio Vanni Boggio AES Txileko Ipar Konplexuko kudeatzaileak AFPri.

Alba Proiektua energia fotovoltaikoz eta eolikoz hornituko da, eta, aldi berean, gatzak berotuko ditu, gaur egun darabiltzaten erregai fosilak ordezkatu dituztenak, egungo 560 MW-ko potentziari eusteko. Alba «oso proiektu interesgarria da (...). Hurbiletik ondo jarraitu behar da, irtenbide bat izan daitekeelako», panazea ez bada ere, zehaztu du Marta Alonso Global Energy Services etxearen Hego Amerikarako zuzendariak.

TXINA ERE AITZINDARI

Txinako basamortuaren erdian azaleratzen den itsasoak herrialdeko iraultza energeti-

koa agerian uzten du. Uste zena baino lehenago ere jo leza ke isuriaren goia Txinak. Honen aurrean, Pekinek basamortuak erabiltzen ditu bere iraultza energetikoa ezartzeko oinarri gisa: «Historian ez da honekin alderatu daitekeen ezer egin».

Txina munduko hirugarren herrialderik handiena da, azalerari dagokionez. Lursail zabalak duenez, klima, baso eta ekosistema desberdin ugari ditu. Horien artean, Kubuquiko basamortua eta Taklamakanekoa nabarmentzen dira, Mongolia Interior eta Sinkiang eskualdeetan daudenak, hurrenez hurren.

Basamortu hauetan fenomeno bisual ikusgarria ari da gertatzen. Izan ere, zenbait lekutatik erreparatuz gero, badi-rudi itsaso bat ari dela sortzen hondarraren erdian. Ordea, itsaso horrek ez dauka urarekin zer ikusirik.

Ilaraz ilara, milaka eguzki-panelek estaltzen dute Barne

Ezkerrean, Cerro Dominador instalazioko dorre nagusia barrutik. Eskumako irudian, plaka fotovoltaikoak basamortuan, Txinan. Pablo COZZAGLIO | AFP - GETTY

Mongoliako zerrenda hori, bestela idorra izango litzatekeena. Panel horiek energia berdearen proiektu baten pieza nagusia dira, 1,1 milioi etxe hornitzeko aski elektrizitate ematen dute.

Itsaso erraldoia Xi Jinping presidentearen planaren zati txiki bat baino ez da, gizakia-aren ekimenez sortutako energia-ahalmenaren hedapenik handiena egiteko. Hamarkada honen amaierarako, Txinak energia berriztagarrien horrelako 225 base erraldoiren baliokidea eraiki nahi du herrialdearen barnealdeko eremu zabaletan.

Bloomberg agentziak argitaratu duenez, kanpaina honek energia sektore osoa irauli dezake. Helburua da Txinako erregai fosilen eskaria geldiaraztea, energia-inportazioekiko mendekotasuna murriztea eta munduko kutsatzailerik handiena berotegi-efektuko gasen emisioak zerora murrizteko bide iraunkor baterantz gidatzea. Txinak energia gehiago sortzea ere badu helburu, "Made in China 2025" plana modu jasangarrian osatzeko.

BASAMORTU ENERGETIKOA

Behin horiek osatuta, energia berriztagarrien base horiek 455 gigawatt turbina eoliko eta eguzki-panel batuko dituzte. Txinatik kanpoko edozein herrialdetan gaur egun dagoena baino energia garbia sortzeko gaitasun handiagoa da, eta Indiako sare elektriko osoaren tamainakoa ia – ikatz-plantak eta errektore nuklearrak barne –, hots, munduko hirugarren sistemarik handiena. «Ikaragarria da», azaldu dio Bloombergi Cosimo Ries Shanghain egoitza duen Trivium Chinako energia analistak.

Cerro Dominador, airetik.
Pablo COZZAGLIO

Bloombergek egindako analisiak agerian utzi duenez, eguzki-energia eta energia eolikia hedatu egin dira, eta Txina errekorak lortzeko bidean dago.

Hainbeste energia garbi ari da sortzen, non herrialdea 2030eko epemuga baino askoz lehenago iritsi bailiteke emisioen gailurrera.

Sultan Al Jaber COP28 presidentek 200 estatu baino

Eguzki-energia eta energia eolikia horrenbeste hedatu dira, non Txina 2030eko epemuga baino lehen iritsi bailiteke emisioen gailurrera jotzera

BNEF-k egindako txostenaren arabera, Txinak energia berriztagarrien ahalmena 3,9 terawatt ingurura handituko du 2030erako; hots, 2022ko kopurua halako hiru baino gehiagora

gehiago presionatu zituen Dubain egindako Nazio Batuen goi-bilera klimatikoan, hamarkada honetan zehar energia berriztagarrien sorrera hiru-koizteko konpromisoa har dezaten. Helburu hori munduak "zero garbia" delakoa lortzeko egin dezakeen ekintzarik garrantzitsuena dela baieztatu zuen Nazioarteko Energia Agentziak.

BNEFetik egindako txosten baten arabera, Txinak energia berriztagarrien ahalmena 3,9 terawatt ingurura handituko du 2030erako; hots, 2022ko kopurua halako hiru baino gehiagora.

Al Jaberrek Dubaiko gailurrean parte hartu zuten nazioei mundu mailako erabatekoa 11 terawattera igotzeko eskatu die.

«Txinak haize- eta eguzki-oinarri handi horiei esker lortuko du bere energia-sistema berrian funtsezko eginkizuna betetzea», baieztatu du Michal Meidanek, Oxfordeko Ikerketa Energetikoen Institutuko Txinako energia-ikerketako buruak.

Proiektuen hasierako zatia- ren ondoren, beste eremu batzuetara ere hedatuko dute egitasmoa. Besteak beste, Gobi basamortuaren iparraldera eta Taklamakan mendebaldera. Biek ala biek funtsezko eginkizuna bete izan dute nazioaren garapenean, inbaditzaileengandik babesteko ezinbesteko baliabidea izan baitira, muga natural gisa. Orain, ordea, bi basamortuek beste funtsezko eginkizun bat beteko dute, kasu honetan, Txinako iraultza energetikoan.

Saioa AGINAKO LAMARAIN
Psikoterapeuta

Askatasunaren beldur

Giza kondizio modernoaren paradoxetako bat da gizabanakoak nolabaiteko borroka etengabea izatea bilatzen duenaren, gizarteak izatea eskatzen dionaren eta egoera jakin batzuen pean izan daitekeenaren artean. Gure garaiko pertsona asko zapuztuta bizi dira, beren benetako desioei sortzen eta loratzen uzten ez dietelako; beste batzuk "zanpatuta" bizi dira, gizarteak ezartzen dien etengabeko arrakasta, produktibitate edo etekin-eskaerak direla-eta; azkenik, badira errealtatearekin etengabe talka egiten dutenak ere, ez direlako konturatu beren bizi-baldintzetan zenbait gauza bakarrik direla posible, eta ez oro, edo ez une horretan, edo ez bilatzen ari diren moduan behintzat.

Beraz, nola aurkitu oreka? Ba al dago puntu bat gizakiak bere nahia pertsonalki, sozialki baloratua izanez eta bere egoeraren arabera asebeteta sentitzeko moduan gauzatzen? "El miedo a la libertad" (1941) lanean, Erich Fromm psikologoak horri buruzko irakaspen baliotsua eskaini zuen, eta, bereziki, argudiatzen zuen niaren errealizazioa deiturikoa zergatik funtsean askatasuna lortzea besterik ez den.

Frommenen aburuz, gizakiok nagusitasun eta erabilpen gehiagi ematen diogu gure zati arrazional eta borondatezkoari. Ondorioz, ez dugu gure burua den bezalakoa hautesmaten: azken finean, kontraesankorrak, nolabait ezegonkorak eta gure buruarekiko eta gure baitan darabiltzanekiko ezjakinak gara. Baina kontua ez da hori guztia aitortzea, baizik eta konturatzea ez dugula dugun ahalmen izugarria dimentsionatzen, eta, gure indarra askotan kontziente ez garen beste zeregin batzuetara bideratuta dagoela.

Horrela, orokorrean, gure zati arrazionalari egiten diogu kasurik gehiena. Gure urte berrirako proposamenak adibidez, arrazoiari entzunez zerrendatzen ditugu: ariketa fisikoa egitea, dieta bat betetzea, ikasten denbora gehiago ematea... eta, al-diz, gutako zenbatak ez ote dugu utzi hasieran argi eta garbi eta borondatez planteatu genuen asmo bat? Frommi jarraitzen badiogu, asmo hori gaiztotu egiten dela erantzun dezakegu, gure zati emozionalari arreta jartzen ez diogulako. Frommen ustez, alderdi intelektuala eta emozionala integratzeko prozesu horren zati bat gure ezaugarri estimatuenetako bati buruzko kontzientzia hartzean oinarritzen da: berezkotasunean.

Berezkotasuna pentsatzeko eta jarduteko moduan naturala eta zintzoa izateko trebetasuna da. Ez du zerikusirik gauza originalak edo burutsuak egitearekin edo esatearekin; gardena denari eta den bezala agertzen denari egozten zaio, bai bere jokabidean, bai bere hitzetan. Espontaneo izatea ongizate emozionalaren adierazlea da.

Gainera, berezkotasuna, giza harremanak errazten dituen bertute handia da. Bigarren asmorik edo zeharkako mezurik ez dagoenean, dena da errazagoa. Izan ere, espontaneoak direnak edozein egoeratan jaulkitzen dira, segurtasun-klimak sortzen dituzte eta besteei egia esaten laguntzen diete, beren naturaltasunari esker.

Izan ere, geure berezkotasuna ezagutzen dugu, badakigu nolakoa den eta, nolabait, hor dugu gure ahalmenaren zantzu bat. Hala ere, gu geu gara maiz bat-batekotasun hori "hiltzen" dugunak eta erabat agertzen uzten ez dugunak.

Beraz, norbanakoa bere ingurunera egokitzeo, berezkotasuna funtsezko eragilea da, egokitzeak nork bere askatasuna suntsitzea edo galtzea ekarri gabe, baizik eta, aitzitik, hau erabili eta garatzeko aukera handiagoa izanik. Berezkotasuna gure egitean, gure buruaz gozatzen dugu eta "hazi" egiten gara. •

saioaaginako@gmail.com

Pertsona asko zapuztuta bizi dira. Katarzyna BIALASIEWICZ | GETTY IMAGES

{ asteari zeharka begira } Iñaki ALTUNA

Artefaktua kontu batzuk itxi nahi dituen kutxa bat da

Oraindik itzali gabe dugu aurreko astetan sarri entzun dugun «zer da Artefaktua?» galdera, nahiz eta egin ahala, egunero-egunero egin ahala, ageriago den erantzuna. Memoria eta kazetaritza ariketa erraldoia da, atzera begiratzearekin batera aurrera egiteko erronka ere baduena, gure hedabideek etorkizunean Euskal Herrian bete behar duten funtzioa bete dezaten.

Urte amaiera arte egingo dugun lana, eta horrek baditu arriskuak, berria zahar edo nabarmena ikusiezin bilakatzen duen monotoniaren lozorroak eragiten dituenak. Horregatik garrantzitsua izango da behin eta berriz saiatzea gauzak behar bezala kontatzen, ahaztutako kazetaritzaren harribitxiak erreskatatzen, garai ezberdinetako gertaerak txukun eta argigarri azaltzen eta garaiko protagonistei berriro hitza ematen. Hasi baino ez gara egin. Lanaren zama lanaren emaitzak arinduko duelakoan egingo dugu aurrera.

GARAREN 25. URTEURRENA

Garrantzitsua izango da, eguneroko jardunarekin batera, tarteka geldialdi bat egitea eta, ahal dela, astinalditxo bat ematea. Gure ibilbidearen une esanguratsuenak aipatzea.

Gutxi barru, urtarrilaren 30ean, beteko dira 25 urte GARA sortu zela. “Egin” itxi zutelako sortu zen GARA, errepresioaren atzaparkada gogor hartatik sei hilabetera, alimaleko esfortzua egin ostean, eta dagoeneko “Egin”-ek baino urte gehiago egin ditu kioskoan. Beste komunikazio proiektu batzuk ere erdietsi dira denbora horretan. Esate baterako, NAIZ erreferentzia saihestezina dugu sarean. Bada zerbait.

Urtea amaitzean, Artefaktua ia azken 50 urtetan herri gisa gertatu zaiguna eta izan garena gordeko ditut. Kutxa moduko bat izango da, baina ez da erabat

itxirik geratuko, kutxa horretan jasotako gauza askok garapena izango baitute aurrerantzean ere, ezinbestean. Artefaktuak ez du denbora gelditzeko asmorik; aitzitik, etorkizunari egoerarik egokienean heltzea du helburu; ezagutzatik, azterketatik, informaziotik... lasaitasunetik. Lasaitasun estrategikoa esaten dio hainbatek horrelako ikuspuntuari.

PRESOEN ALDEKO MANIFESTAZIOA

Halere, badira atzean utzi beharreko kontuak, kosta ahala kosta. Gaur bertan gogo horrek elkartuko ditu milaka eta milaka pertsona Bilbon, presoan aferaren behin betiko konponbidea azkartzea eta preso politikorik gabeko Euskal Herria aldarrikatzeko.

Gai honetan albiste txarrak izan dira normalean nagusi. Artefaktuan hala egiaztatu ahal izango dugu urte honetan barrena. Gaur egun ere kontu negatiboak

Artefaktuak ez du denbora gelditzeko asmorik; aitzitik, etorkizunari egoerarik egokienean heltzea du helburu; ezagutzatik, azterketatik, informaziotik...

nabarmendu dira manifestazioaren deialdia egiterakoan, presoek dituzten trabak eta oztopoak azpimarratuz. Kazetaritzan ere albiste txarrak izan ohi dira «albisteago», eta gai honetan, gainera, badirudi azken urteetan izandako aurrerapenak gehiegi ezagutaraztea ez dela komeni, bakearen kontrako indar boteretsuen erreakzioa saihesteko.

Hala beharko du, albiste txarren kontra mobilizatu beharra izan da betiere, baina akaso albiste onak biderkatzeak izan beharko luke giltzarria, euskal gatazkaren muinaren zein ondorioen konponbidea eta Euskal Herriaren etorkizuna eraikitze bidea. •

GEHIAGO GARA EKIMENA

Heriotzari naturaltasunez hitz egingo dion munduaren bila ari da Hil Argi

📁 JENDARTEA / Maddi TXINTXURRETA AGIRREGABIRIA

Falta hori. Hutsu-nearen osteko hutsunea. Minaren gaineko mina. Ahots bat isiltzeak dakarren isiltasun kolektiboa. Ezgaitasun emozionalera mudatzen den ezjakintasuna. Lagundu gura eteten duen arrangura. Eta ihesa, eztarriko korapiloetan trabatzeko beldurrez. Falta hori.

Heriotzaz ari gara. Zehatzago, haurren heriotzaz. Zehatz-mehatz, haurra galdu duenak ingurura begiratu eta sarri topatzen duen mortu sozialaz eta erakundeenez. Heriotzaz ari gara, askotan egiten den bezala, hitzen sigi-sagan, tentuz, labar irristakor batean ba-geunde bezala.

Aldiz, saiheska ibili gabe hitz egiten du heriotzaz Oihane Arriaranek. Zumarragar honek Anette galdu zuen, bere lehenengo haurra, bost hilabete zituela. Bi ume ditu orain. Beste bi. Parean du kafe ebaki bat eta, aldamenean, Nere Erkiaga. Hil Argi elkarteko kideak dira, Donostiako Maria Cristina hoteleko kafetegian daude. Itxuraz, heriotzak gauza asko bukatzen dituen arren, berriak hasteko aukera ere ematen du, eta herioaren inguruan beste elkarte batzuekin batera bultzatu duten azken proiektuaren berri emango digute: Gehiago Gara ekimena. Baina, lehenago, heriotzaz hitz egingo dute, hutsean.

TABUAREN KONTRA, KULTURA

Hil Argi elkarteak hori baitu itu nagusi: heriotzaren inguruan «naturaltasunez eta humanitatez» hitz egin dezagun bultzatzea. Herioaren gaineko tabua «maila guztietan» gailentzen da eta, beraz, asko dago hitz egiteko. Hainbeste, ezen herioaren inguruko berrogei irra-

Hil Argi elkarteak sinesten du heriotzaz hitz egiteak baliu duela gertuko herioaren osteko minak arintzeko eta saihetsezin den horri hobeto aurre egiteko. Berriki, Gehiago Gara ekimena jarri du martxan, haurren heriotza eta heriotza hurrekin «naturaltasunez eta humanitatez» lantzen dituzten ekimenak ezagutu eta zabaltzeko.

tsaiotik gora egin baititu Nere Erkiagak Euskadi Irratian. Guztiak entzungai daude Hil Argiren webgunean: hilargi.eus.

Hala, heriotzaren bueltan «kultura eraikitzeko», ezagutza zabaltzeko, lanean dihardu elkarteak, taldekoak sinetsita baitaude berbak laguntzen duela gertu-gertuko senidea edo laguna galdu duen hori.

«Kultura eraikita, uste dugu pertsona bezala heriotzaren aurrean baliabideak eraiki ditzakegula», aurreratu du. Libu-

ruzaina ere bada Nere Erkiaga, eta elkartearen sorrera bultzatu zuen.

Anette hil zeneko ingurukoekin –lagun, ezagun, senide, herrikideek– erreakzioak ekarri ditu gogora Arriaranek. Haur baten heriotza oso bizkor zabaltzen da herrian. Ahopeak salto egiten du belarriz belarri eta, segituan, herritar guztiak jakinaren gainean daude; umearen ama, aita, aise identifikatuko dituzte. «Pentsatzen jartzen bazara... herrian zenbat

Nere Erkiaga eta Oihane Arriaran, Hil Argi elkarteko kideak.
Gorka RUBIO | FOKU

gaude? Lau katu, eta horrek asko egiten du. Zeren zu horietako bat zara. Niretzako hori ez da oztopo izan lasai hitz egiteko, baina beste bat senti daiteke, agian, seinalatuta», komentatu du Zumarragakoak.

Zehaztu du tratu ona jaso zuela oro har, gertukoa eta beroa, baina nabaritu zuen, halaber, «falta hori», umea galdu duten guraso askok bezala. «Zuk agian libreki hitz egin nahi duzu, eta igual zure familiar egin dezakezu, zurekin batera bizi izan dutelako gertatu dena, baina hortik kanpo ateratzen zara eta... Txoke bat da, parekoaren deserosotasuna, isiltasuna... Falta hori». Falta horrek eraman zuen Arriaran Hil Argi elkartera gerturatzerara, Amaia Madariaga lagunarekin batera (Elene alaba galdu zuen Madariagak). Eta hurbilpen horrek eragin zuen geroago azalduko duten Gehiago Gara egitasmoa sortzea.

Ingurukoekin isiltasuna gogorra izan daiteke doluan dagoenarentzat, gertuko pertsona bat galtzeak eragiten duen min itzelari min gehiago erantsi dakiokelako. Zentzu horretan, Oihane Arriaranek tristuraz dio semea edo alaba galdu duten guraso guztiek ez dutela izan berak jaso duen «babesa». «Ikusi dute nola espaloiez aldatu den jendea, sentitu dute jendeak ez zituela ikusi nahi, ez ziola momentu horri aurre egin nahi», agertu du. Horregatik amaitu nahi dute heriotzaren tabuarekin, soberan den min hori ekiditeko.

Eta zergatik, bada, halako tabu astuna herioaren inguruan, bizitzari ezinbestean lotutako ezaugarri unibertsala bada? Jaiotzea besteko naturala? «Ezintasuna» izan daiteke zioa, «blokeoa» emaitza, Erkiagaren arabera. «Ez duzu minik egin

Agurrak garrantzitsuak dira Hil Argirentzat, besteak beste, hil dena omentzeko eta emozioak eta heriotzaren esanahiak banatzeko balio dutelako

Agur erlijiosoez aparteko alternatibak sortu nahi ditu elkarteak, eta omenaldi hauek egiteko oinarrizko informazioa bilduko duen gida osatzen ari da, boluntarioekin

nahi, baina ez duzu baliabiderik erantzunak emateko. Blokeo bat da», azaldu du.

Zendu dena haurra bada, are gehiago erasaten du tabuak. Beste denbora batzuekin edo beste herrialde batzuekin alderatuta, zorionez, gurean umeen heriotza ez da horren ohikoa. Heriotzok, kasik, salbuespen izaera daukate, eta horrek, agian, zaildu egin dezake gizartea horretara prestatzea. Ez dela tokatzen, ez dela naturala, sarri esaten dira halakoak. Baina gutxitan gertatzeak ez du esan nahi «antinatura» denik, Hil Argikoek ohartarazi dutenez. «Amaia Madariagak ere askotan esaten du: bizidunak garen heinean, hiltzeko arriskua denok daukagu», esan du liburu-zainak. Bat egin du berarekin zumarragarrik: «Egia da heriotza mailakatu egiten dugula: lehenengo amona, gero ama, gero umea. Horrela izan behar litzateke, baina umeak hiltzea naturala da, beti gertatu da, eta gertatzen da. Eta naturaren parte ere badenez, tokia egin behar zaio».

IKARARI KIKARA

Katiluen artean ahots grabagailu bat dago; elkarrizketa bat da, baina, tarteka, Maria Cristinako mahai buelta honen luxuzko Death Cafe baten antza hartu du. Heriotzaren inguruan naturaltasunez hitz

Dolu perinatalari Hernaniko hilerrian eskainitako txokoa, izarrekin apaindua.
Gorka RUBIO | FOKU

UME JAIOBERRIA GALDU DUTENEK BADUTE NORA JO HERNANIKO HILERRIAN

Haurdunaldian, jaio berritan edo jaio eta egun gutxira hiltzeari deritzo heriotza perinatala. Eta heriotza horrek gurasoei uzten dien mina dolu perinatala da. Sarri gutxietsi egiten da dolu hori, esanez, «izango duzu beste ume bat, lasai», batek bestea ordezkatzeko balu bezala. Eta erakundeek eta burokraziak ere diskriminatu egiten dute dolu perinatala, gurasoei ebatsi egiten baitiete haien seme edo alabaren gorpuaren inguruan erabakiak hartzeko eskubidea. Gorpurik ez dago, baina Hernanin, ospitaletik haurrik gabe ateratzen direnek badute euren seme-alabak oroitzeko leku bat. Atzo urte bat bete zen Hernaniko hilerrian dolu perinatalari eskainitako espazio hau inauguratu zela. Esti Zeberio eta Dani Llopis herritarrek leku hau sortzeko eskaria egin zioten Udalari, haurdunaldiaren 23. astean galdu zuten semea, eta hura oroitzeko leku fisiko bat zuten faltan. Udalak, orduan, Sahatsa Jauregi artistari enkargatu zion proiektua. Izarrekin apaindutako hesi zuri batek zedarritzen du espazioa. Galdutako haurren izenak idatzi dituzte zenbait gurasok izar horietan, datak, mezuak. Barruan, izar formako harrizko eskultura bat dago, Jauregik gunerako bereziki sortutakoa. Eskultura horrek postontzi moduko bat du, bertara sartzeko mezuak, eskutitzak; nahi dena. Haurtxoak gogoratzen eta doluaren erreparazioan laguntzen du espazio honek. Baina, horrez gain, aitortza egiten die haurdunaldian, jaio berritan edo jaio eta egun gutxira semea edo alaba galdu duten familiei eta haien minei. Ikusarazi egiten du dolu perinatala. Leku hau, gainera, ez zaie soilik hernaniarrei zuzentzen: joan nahi duen ororentzat irekia da. Hernanikoa ez da dolu perinatalari gordetako espazio bakarra Euskal Herrian. Gasteizko Salbatzailearen kanposantuan ere badute halako gunek bat iazko apirilaz geroztik. Udalak eta Esku Hutsik elkarteak sortu zuten, helburu berberarekin: familiek izan dezatela oroitzapenerako eta doluaren erreparazioarako gunek bat.

egiteko eta ikarak baretzeko topaketak dira Death Cafeak, eta Euskal Herrian uste baino ohikoagoak dira horrelako tertuliak: 2016tik antolatzen dira gurean, 30 udalerrri baino gehiagotan. Kikaren artean, ikarak utzita, Oihane Arriaranek eta Nere Erkiagak tokia egin diote heriotzari.

Beldurra ematen ei du herioa ezpainetan ibiltzeak, hitzak hel egingo balio bezala. Gezurra badirudi ere, «pentsamendu magikoa» existitzen dela dio liburuzainak, pentsatzen dela herioaz hitz egiteak herioa erakarriko duela. Bada, ezetz diote Hil Argikoek, kontrakoa gertatzen dela, hitz egiteak laguntzen duela beldurrak galtzen edo, bederen, arintzen, heriotzaren aurrean gizartea eta norbanakoa ahaldundu dezakeela.

«Batzuk kontziente dira, baina gehienok ez gara kontziente gure baliabide gabeziak. Eta ez dugu pentsatzen garatu ditzakegunik. Gure ideia, aldiz, bestelakoa da: heriotzaren aurrean modu naturalago batean jarduteko pertsona guztiok ditugun baliabideak aktibatzea. Gogorra da, baina baditugu baliabideak hutsune erraldoi horri aurre egiteko. Eta uste dugu ezagutzak, elkarrizketek... Baliabide horiek aktibatzen laguntzen dutela. Berezkoa duguna, naturala, bete egiten dela, eta betetzen garela pertsona bezala», esan du.

Hasteko, Arriaranek argi utzi du alaba edo seme baten heriotzaren ostean ere badela bizitza, batzuetan pentsatzen den arren umea galdu duen amak dolu kronikoa izan behar duela. «Jendeak espero du egon behar zarela aparte, triste, etxetik atera gabe. Eta ez, ez da horrela. Guk hori pasatu dugu, barruan daramagu, baina bizitzen segitu behar dugu», berretsi du.

Nere ERKIAGA

«Jendeari adibideak eskaintzea nahi dugu, ideiak ematea, eta esatea: begira, egin daiteke, zeren badago jendea egiten ari dena»

Dolua pasatu egin behar da eta, noski, ez da erraza. «Baina erakustea gurasoek dolua egin eta gero kapaz direla gai honen inguruan hitz egiteko, lan egiteko, omenaldiak egiteko... Hori niretzat hasiera bat da. Doluan zaudenean ezin duzu, baina dolua pasatuta, bidea egin eta gero, konturatzen zara badagoela beste kolore bat, hitz egin daitekeela gai honi buruz koloreekin», sakondu du Erkiagak.

DOLUA ARINDUZ

Orain bai, itzul gaitezen Hil Argi elkarteak dakarren nobedadera: Gehiago Gara. Hainbat elkartek (Bizipoza, Esku Hutsik, Heriotza Haurrekin, Bidegin eta Goizargi) bat egin dute helburu berari segitzeko: haurren heriotza eta heriotza haurrekin modu irekian eta kolektiboan landuz, gizartea galera hauen aurrean ahalduntzeko.

Pasa den abenduaren 16an egin zuten proiektuaren aurkezpena Donostian, manifestu batekin lagunduta. Hala dio: «Badira, ikusezinak izanda ere, badaudenak. Izan zirenak eta guran bizi-bizirik maitasuna indartzen eta etengabe erakusten jarraitzen dutenak. Gure umeak hil ziren, joan ziren gure albotik, baina haiei esker Gehiago Gara. Hauxe da gure ekimenaren izena eta izatea».

Aurrez aipatu bezala, heriotzak hainbat ertz ditu, unibertsa da, eta gizarteko agente askoren inplikazioa beharrez-

Oihane ARRIARAN

«Umeak hiltzea ere naturala da, beti gertatu da, eta gertatzen da, gutxitan bada ere. Eta naturaren parte ere badenez, tokia egin behar zaio»

koa da inguruko galerari modu jasangarriago batean aurre egiteko, dolua era hobe batean igarotzeko. Inplikazio hori behar da, baliabideak aktibatuz, zeren «ezer ez egiteak dolua zailtzen du», gaztigatu du Erkiagak. Honen haritik, hala dio Gehiago Gara manifestuak: «Hezkuntzan, heriotzaren eta doluaren pedagogia zabaltzen, osasungintzan, haurren zaintza aringarriak eta egoera hauetan jardun egokiak gartzten, udal, elkarte eta erakunde ezberdinetan, haurren heriotza gertatzen denean beraian jardunean naturaltasunez eta humanitatez jarduteko moduak zabaltzen... Eta isiltasuna eta ezintasuna gainditzeko laguntzen duten beste edozein jardun gauzatzen».

Gaur-gaurkoz, batez ere, doluaren bueltan egiten da lan. «Eskola askotan horretan ari dira. Eta oso positiboa da, hau egitea gutxienekoa da, egin behar da. Baina egiten da soilik heriotza jada gertatu denean», eman du aditzera liburuzainak.

Doluaren gaineko interbentzioa egitea ezinbestekoa dela diote Hil Argikoek, baita haurrekin herioari buruz garbi hitz egitea ere. Hala egiten du Arriaranek bere bi haurrekin. «Ez dut boteririk esateko zer dagoen ondo eta zer gaizki, baina esperientzia kontuan izanda, esango nuke umeei gauzak diren bezala esan behar zaizkiela. Hil egin da, ez da etorriko, hori

guztia garbi esplikatu behar da. Akordatzen naiz iaz Noraren [alaba] gelakide batek esan zuela txakurra hil zitzaiola, eta Norak esan zuen berari ahizpa bat hil zitzaiola. Garbi, libre. Agian izango da guk etxean libreki hitz egin dugulako, natural», kontatu du.

Eta nola landu dolua, heriotza, haurrekin? «Haurrek baliabideak dituzte, adinaren arabera, heriotzari buruz beren ideiak egiteko. Kontua da beraien pentsamenduetan bakarrik ez uztea. Galdera baldin badator, gezurrik ez esatea. Zerura joan da esatea, bale, baina betiere argi geratzen bada pertsonok hil egiten garela. Gezurra esaten badiozu; izarretara joan da, bidaian joan da, lo geratu da... Horrek arriskua dauka. Esan dezake: ba ez dut lorik hartuko badaezpada, edo ni hemen utzita joan da. Esaten da lehenago naturalagoa zela, nik uste dut ezetz. Egia da lehen heriotza etxean ikusten zela, hiltzen zirenak etxean egoten ziren eta haurrek ere ikusten zituzten. Baina ez zegoen elkarrizketarik, 'galdetu lasai' mezurik», dio Erkiagak.

HUTSUNEA...

Doluaren interbentzioari bai, baina Hil Argikoek garrantzi berezia ematen diote heriotza gertatu aurreko lanketei. Eta konbentzitura daude heldu zein haurrentzat direla onuragarriak. Tamalez, hutsune handiak daude arlo guztietan. «Ez dago ezer honetara [alaba edo seme baten heriotzara] prestatzen gaituenik. Nik uste, orain arte hala izan dela: tokatu zaizun bezala hartu, ahal duzun bezala gainditu, eta aurrera», dio Arriaranek.

«Hezkuntzan, badago lerro bat heriotzaren pedagogia izena duena. Honek zera dio:

Hil Argik zaintza aringarriak behar dituzten haurrentzat «Bertso-ipu Bat Zuretzat» ekimena du martxan. Bertsolari, musikari eta elkartekide boluntarioek eskaintzen dute.

«Bertso-ipu Bat Zuretzat» egitasmoarekin, boluntario hauek bertso-ipu pertsonalizatu bat eskaintzen diete zaintza aringarriak behar dituzten umeei.

goazen lehenago hitz egitera, zeren hitz egiteak berezko baliabideak garatzen ditu eta umea prestatzen du gertatu daitekeenerako. Dolua, ziur aski, ez dizu inork kenduko, baina baliabide gehiagorekin pasatuko duzu, prestatuta zaude. Baina pentsa, hezkuntza curriculumean ez da 'dolua' hitza agertu ere egiten. Ez da agertzen! Unibertsitateetan ere ez dago osasungintzako profesionalak heriotzan formatzen dituen unitaterik. Erizainek esaten dute zertxobait erakusten dietela, baina medikuei, ia ezer ez. Masterrak-eta badaude, zaintza aringarrietan adibi-

Haurren heriotza eta haurrekin heriotza lantzeko moduak ezagutarazi eta zabaltzeko jarri dute martxan Gehiago Gara ekimena Hil Argiko kideek.
GAUR8

dez, baina noski, zuk ordaindu behar dituzu».

Nere Erkiagak eta Oihane Arriaranek, baina, falta diren gauzetan tematu baino, nahia go dute ongi egiten den horri adi egon, hobetzeko bidea has-teko. Izan ere, Gehiago Gara egitasmo bat da, baina baita jarrera bat ere.

... EREDUEKIN BETE

Abenduaren 16ko aurkezpenean, ereduak identifikatu eta ezagutzera emateko gogoz, «haurren heriotza eta heriotzaz haurrekin, naturaltasunez eta humanitatez bizi izateko lan handia egiten duten» zazpi elkarte eta erakunderi aitortza egin zien Hil Argik; ondoko hauei, zehazki:

Antzuolako Herri Eskola, «hainbat urtetan doluaren eta heriotzaren pedagogia lantzeagatik»; «Gurutzetako Ospitaleko Zaintza Aringarri Pediatrikoen Unitatea, haurren heriotza goxotasunez eta humanitatez zaintzeagatik»; Bilbo-Basurtuko ESiko jaiotza-doluko lantaldea, dolu perinatala

zaindu eta gida bat osatzeagatik; Pirritx Porrotx eta Mari-motots, «haurren gaixotasunaren eta heriotzaren aurrean erakutsitako arreta eta zaintzeagatik, eta 'Amaren intxaurrak' ikuskizunarekin heriotzaren gaia haurrekin lantzeagatik; Oiartzungo Udala, «Atsolorra jaijan jaio aurretik edo jaiotzan hil diren haurrak kontuan hartzeagatik»; Tolosako Haur Liburutegia, «heriotzaren inguruko bilduma osatuena eskaintzeagatik»; Gasteizko Hezkuntza eta Kirol Fakultatea, Txabi Arnal irakaslearen bidez «irakasle izango direnei heriotzaren inguruko haur literatura ezagutzera emateagatik».

Momentuz, oasi bakanen artxipelago bat osatu dute. Baina badakite, segurtasun osoz, irla gehiago dagoela, gehiagok dutela Gehiago Gara jarrera. Identifikatzea falta da, horregatik, dei egin diete norbanako, elkarte, erakunde, eskola, eta heriotza naturalki eta humanoki lantzen duen beste edozein agenteri Hil Argirekin kontaktuan jar daitezten. «Gure asmoa da, orain, mezuak bidaltzea gure ekimena azaltzeko. Eta ez bakarrik azaltzeko, galdetzeko baizik: zuenean horrelakorik egiten al duzue? Gehiago Gara jarrerarik ba al duzue? Zeren, horrela bada, kontatu, jarriko dugu gure webgunean eta zabalduko dugu. Jendeari adibideak eskaini nahi dizkiogu, ideiak eman, eta esan: egin daiteke, zeren badago jendea egiten ari dena», azaldu du Nere Erkiagak.

Jasotzen dituzten esperientziak, ezagutzak eta ereduak webgunean jarriko ditu ikusgai Hil Argik, edozeinen eskura. Gehiago izatea da asmoa, azkeneko, denon artean, heriotza sanoki biziko duen mundu bat margotzeko.

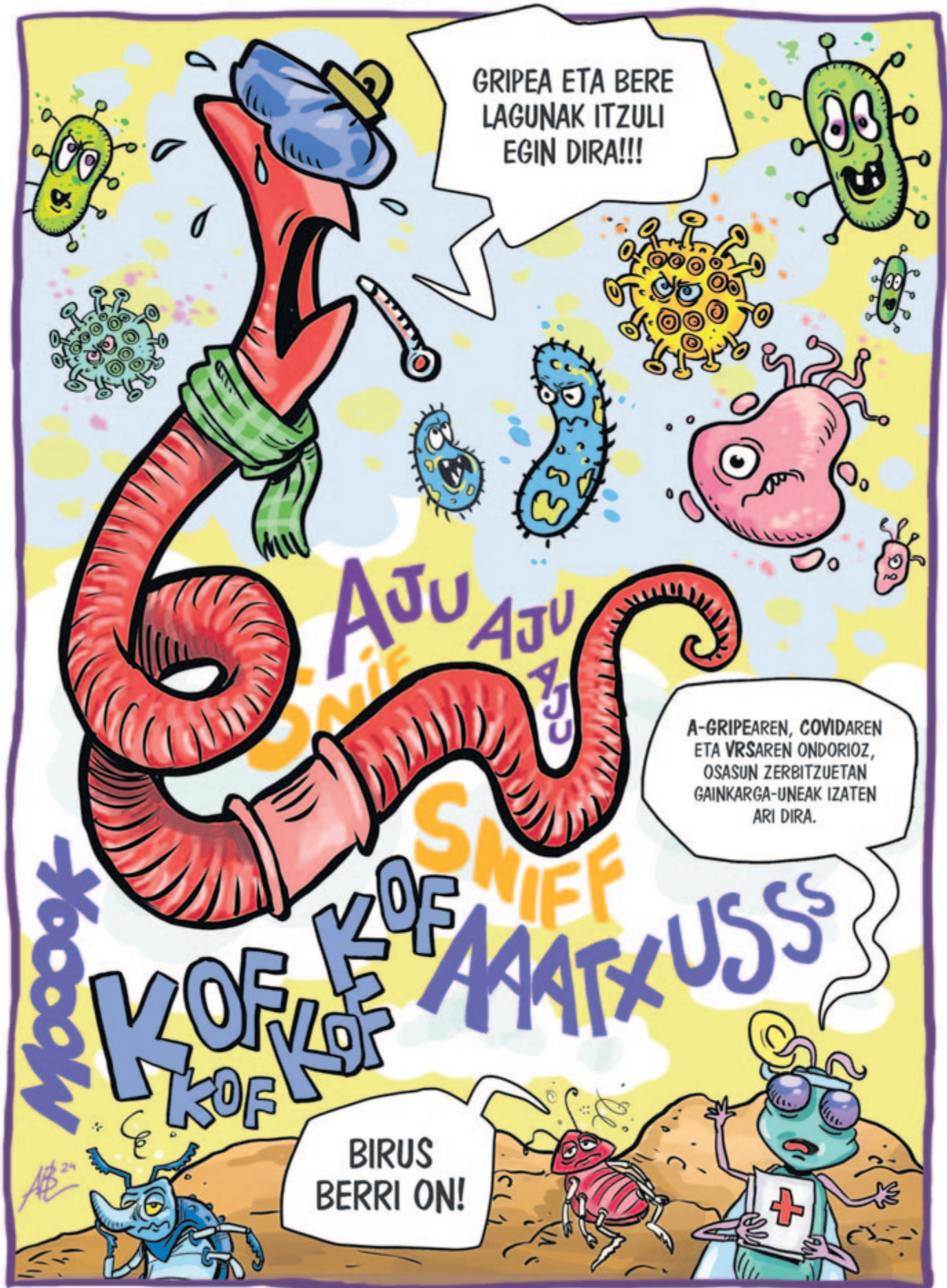

Amaia
BALLESTEROS

iRRITZIA:

LUR AZPIKO ABENTURAK

{ profila }

ZUMALABE, EZINBESTEKOETAKO BAT

Atzoko egunez hil zen Joxemi Zumalabe Goenaga, 1993an, 42 urte zituela, hestegorriko minbiziaren ondorioz. "Euskaldunon Egunkaria" sortzeko lanetan buru eta motorra izan zen. Lagunek proiektuak aurrera ateratzeko zuen «determinazioa» nabarmentzen dute. Euskararen eta herriaren aldeko militantea izan zen, gazte garaitik hil arte.

Euskal Herriak taupada kolektibista bat du. Horrek garaiko zenbait «gaitz moralen» aurkako txertoa jarri dio. Jakina, gure herria ez dago ez egoz ez indibidualismoz libre, inondik inora. Bestalde, batzuetan kolektibismo hori aitzakia izan da norbanakoen ekarpena gutxies-teko. Egia esan, kolektiboa eta pertsonak berrelikatu egiten dira, hobeak –edo okerragoak– bihurtzen dute elkar.

Proiektu asko ez ziren aurrera aterako edo oso bestelakoak izango lirateke baldin eta sortu zituzten pertsonak bertan aritu ez balira. Ezagutu zuen jende guztia bat dator Joxemi Zumalabe pertsona horietako bat zela adieraztean. Bere heriotza goiztiarrak, 42 urte zituela, hestegorriko minbiziak jota, "Egunkaria"-ren garapena, itxiera bortitza eta "Berriaren" jaiotza bizitzeko aukera ebatsi zion. Bere lagun guztiek diotenez, hori guztia ez zen posible izango Zumalaberen irmotasun eta ahaleginik gabe, bera gabe ezin baita "Euskaldunon Egunkaria"-ren sorrera ulertu. Lorea Agirrerren "Ipurtagiaren itzal luzea" liburuan [Euskaldunon Egunkaria (2003)], lagun horietako askoren adierazpenak azaltzen dira, Joxemiren bizitzaren eta ondarearen irudi ederra emanez.

JATORRIAK

Donostian oso errotutako familia bateko semea, bere aita Jose Migel Zumalabe etxegilea zen. Santo Tomas Lizeoaren sortzaileetako bat izan zen,

ARTEFAKTUA

ETORKIZUNA
EGUNIK
EGUN

Ezkerretik eskuinera, Ostaiska Irastorza, Joxemi Zumalabe, Pello Zubiria, Jon Barandiaran, Joseba Alvarez, Iñaki Uribe eta Josu Landa, "Argia"-ko taldea 1980 inguruan. Aldizkariari buelta eman eta gero, "Egunkaria" martxan jartzeko garaia etorriko zen, Zumalabe buru eta motorra izan zuen ekimen herrikoia. "Argia"ko Artxiboa (CC BY-SA 4.0)

Carlos Santamaria eta Koldo Mitxelenaekin batera, besteak beste. Horrez gain, pintorea ere bazen. Ama, Axenxi Goenaga, maistra zen. Gerra aurretik Emakume Abertzale Batzordeko kide izan zen, eta Monzonalea zen. Gerra aurretik, Pilar Garmendia neskame sartu zen etxean, eta Joxemirentzat «bigarren ama baten modukoa» izan zen Pilar. Zumalabetarrek kotxea zuten eta maiz irteerak egiten zituzten Gipuzkoan zehar, baita Ipar Euskal Herriaren ere. Bertan, osaba bat errefuxiatua bizi zen.

Frankismoaren gordinan, Donostian euskaraz eskolatutako ume bakkarenetakoa izan ziren Joxemi eta bere arreba Koro. 1950. urtean jaioa, Karmele Esnal eta Elbira Zipitriarekin ikasi zuen lehendabizi Joxemik, gurasoek propio

sortutako Lizeoan gero. Bertan, garai hartako euskal kulturaren erreferenteekin harremana izan zuen. Aipatutako Santamaria eta Mitxelenaz gain, Martin Ugalde ere ezagutu zuen aitaren bidez.

KONPROMISOA

1966an hasi zen Joxemi Zumalabe "Zeruko Argia" aldizkarian idazten, Antton Santamaria eta Rafa Egiguren lagunekin batera. Rikardo Arregi eta Ramon Saizarbitoria aldizkariaren, Lizeoaren eta aisialdiaren bueltan ezagutu zituzten. Eragin handia izan zuten donostiar gazte horiengan, kontzientzia politikoa pizten lagundu zieten. Ordurako bazuten euskararekiko konpromiso argi bat, baita kulturarako joera ere. Idatzi, musika jorok talde bat osatu zuten, Ahulak izenekoak, antzerkigintza... denetik egin zuten

ko zuen «determinazioa». Martin Ugalde “Euskaldunon Egunkaria”-ko Administrazio Kontseiluko lehendakari izatea onartzeak horixe erakusten du. «Kontrentzitu ninduen Zumalabek, hain kapaz lanean, hain zabal eta garbia bere planteamenduetan», esan zuen gerora bere aitaren lagun zen Ugaldek.

Ordurako, Lakuako Gobernuak, Joseba Arregiren eskutik, egunkari autonomo baten aukera zapuzteko eskura zituen bitarteko guztiak baliatu zituen. Ugalde eta Zumalabekin batera, Joan Mari Torrealda ibili zen Gobernuko eta EAJko buruekin biltzen. 1989an Arregik CIESi euskal kazeta batentzat merkatua ote zegoen aztertzeke eskatu zion. Emaitza baiezkoa izan zen, baina Lakuak ezkutu egin zuen, eta “Argia”k argitaratu. Hortik Egunkaria Sortzen talde eragilea sortu zen, Zumalabe buru zuena.

JOXEMIREN HERIOTZA

1990eko udaberrian diru bilketa egin zen eta udan atera zen 0 zenbakia. Enpresa berrian, kontseilari ordezkari izendatu zuten Zumalabe. Egunkariaren lan desberdinetan zuen ezagutza nabarmentzen dute lankideek, nola lotzen zituen sail eta lantalde desberdinak. Ordurako, ordea, hestegorriko minbiziaren eragina pairatzen hasia zen. “Egunkaria” abian jarri eta bi hilabetera hil ala biziko lehen ebakuntza egin zioten, 1991ko otsailan. Urte eta erdira, 1992ko azaroan, berriro ebakuntza egin behar izan zioten. 1993ko urtarrilaren 12an hil zen.

Bere «testamentuak», hil baino egun batzuk lehenago idatzitakoak, honela dio: «Jende gutxik izan du, nik orain bezala, jendearen maitasunaren adierazle hain argigarriak jasotzeko aukera. (...) Maitatua sentitzen naiz alde guztietatik, eta neure barnean ez da kabitzen horrek sortzen didan poza. Gainezka egiten dit emozioak eta negarrez urtzen naiz. Nire bizitzaren kapitalik handiena, nire inguruan sortu zaidan laguntasun oparo hau dela sentitzen dut. Oharkabean aberats sentitzen naiz».

MILITANTE

Bizitzan zerbait izan bazen, gazte garrantik eta hil zen arte, Zumalabe mili-

tantea izan zen. Idazten, marrazten, kozinatzen, maitatzen... militante aritu zen beti. Euskararen alde eta herri-gintzan. Anarko-komunista zela zioen, eta bere diziiplina herriarekin zen. Diotenez, ETako kide ere izan zen, hil zen arte.

Horregatik, desegin aurretik, 2018ko Aberri Eguneke komunikatuan, erakunde ordurako armagabetuak isilean joan ziren eta publikoki kide gisa hartu ezin izan zituzten militanteak aipatzen zituen. «(...) ezinbestekoak izan dira bai erakundearentzat bai askapen prozesuarentzat zein herri mugimenduarentzat. Agur eta ohore, Isabel, Joxi, Joxean, Joxemi, Josu, Txato, Lourdes... ETako gudariak.», esaten zuen komunikatuak. Joxemi hori Zumalabe dela ziurtatzen dute hainbat iturrik.

Eta hala bazan ala ez bazan... Joxemi Zumalabek herri honetako ezinbestekoetako bat izaten jarraituko luke, zailantzarik gabe.

Egunkaria Sortzen taldean, Martin Ugalde, Iñaki Uribe eta Joan Mari Torrealdairekin. Bere heriotzaren 20. urteurrenean, Larraitzen, orduan landatu zuten urkia dagoen tokian, Zumalaberi omenaldia egin zioten senide eta lagunak.

Euskaldunon Egunkaria - Berria, CC-BY-SA // Idoia ZABALETA | FOKU

Fernando TREBOL UNZUE
Psikologian doktorea

Garunaren funtzionamendu zuzena

Gaur egun, mendebaldeko gizartetik, burmuinaren funtzionamendu egokiak lan kontzientea izan behar du. Beste garai batean bazegoen kontzientzia, beste bizimodu bat, edo baita gaur egun ere, munduko beste leku batzuetan, non naturarekin lotuta bizi direla dakiten. Al-diz, guk, hemen, ba al dakigu inguru artifizial bati lotuta bizi garela? Naturaren erritmoei begira bageunde, gure burmuinaren funtzionamendua zuzena izango litzateke, baina ingurune artifizial batez inguratuta bizi garenez, ez dugu errealitateaz jabetzeko aukerarik, ezta benetan merezi duen bizimoduaz gozatzeko ere.

Psikologook badakigu garunean daukagun pinu-guruinak edo epifisiak ingurua ikusteko ukitua ematen digula. Guruin horri esker, gure garunak hainbat informazio baliagarrri jasotzen ditu; eta kontzientzia-maila bat izan dezagun, naturaren zikloekin lotuta bizitzeak asko laguntzen digu, eta kontuan hartzen badugu egunetik egunera argi-orduen erritmora egokitzen garela, are gehiago. Komeni da gai horri buruzko zenbait datu labur-labur gogoratzea, aurrera egin aurretik.

Erantsitako irudian, pinu-guruina, garunaren erdian eta begien mailan dago. Hinduek kopetan duten puntu gorriarekin adierazten dute. Guruin pinealak ilar baten tamaina du, ornodunen garunean dago eta hormona-fluxua egiten du. Melatonina sortzen du, serotoninatik eratorritako hormona bat, loaren patroien modulazioari eragiten diona eta erritmo zirkadianoei, klimari, argiari eta urtaroei erantzuten diena.

Guruin horri esker, argi naturalaren garrantziaz jabetzen gara, eta ulergarria da, etxean, lantokian, kartzelan edo lurpeko garraioetan ordu asko ematen baditugu, guruinak melatoninaren jarioa kaltetuta eta desantolatuta izatea eta horrek garuna bere lo- eta esna-zikloa zertan datzan jakin ezinik uztea. Egoera hori luzatu eta errepikatu ahala, pertsonaren immunitate-sistema desantolatu egiten da, eta gaixotzeko aukerak areagotu egiten dira. Melatoninaren sorrera adibidez -nerbio-sistema zentrolean beste funtzio batzuk ere badi-tuena- iluntasunak bultzatzen du eta argiak inhibitzen du.

Beraz, psikologiaren ongizateari erantzun behar diogun adituok, loaren kalitateaz ar-

duratu behar dugu, horixe izango baita lehenengo urratsa antsietatea saihesteko, estresa gerta ez dadin, eta, ondorioz, depresioa ekarriko lukeenaren ordena hautsi beharko litzateke. Bizi-kalitateari begiratzeko, urrats nagusia loak eta ernamuinak (notokorda izenez ezaguna ere) ziklo egokia izatea da, eta horrek laguntzen digu arreta jartzen lanbide desberdinetan ditugun txandetan, ordutegi-aldaketetan eta abarretan. Lehen aipatu dugun argi-zikloari jarraitzea, naturaren erritmoei erreparatzea eta urtaroak markatzen duenari jarraitzea da egokiena, teknologia berrien aurrean ordu askoz lepoa aurrerantz tolestuta egotea saihesteaz gain, eta guruin horri kalte egiten dioten eremu elektromagnetikoak saihestean, horra hor osasun mental ona lortzeko gakoa.

Horri gehitzen badiogu notokordaren tolestura etengabea behartzen dugula teknologia berriei begiratzeko lepoa beherantz makurtzen dugunean, eta gurin pinealak eta intuizioari dagokion informazioak ematen diguten pertzepzioa galtzen dugula, zeinetan zelula mesodermiko kartilaginosoek osatutako kordoi notokordatu formako gorputza kontuan hartzen dugun, jakin badakigu lepoa tolestean lokartu egiten garela notokorda tolesten delako eta, une horretan, melatoninaren jarioa aldatu egiten delako eta lo hartzea errazagoa delako; eta, beraz, burua makurtzen dugunean joera hori hartzen dugu. Burua atzera doanean, berriz, kontrako erantzuna jasotzen dugu, esnatu egiten gara eta pertzepzioa konektatu egiten da.

Badakigu beti entzun izan dugun esne epelak (esneak triptofanoa du) loa hartzen laguntzen duela, edo intxaur, letxuga eta beste elikagai askotan aurkitzen den triptofanoaren aminoazido-eratorria dela, eta argiaren garrantzia (eta eguzkiaren kolorea datorkigu ondoen), leku itxi edo irekietan egotea ez dela gauza bera. Bada, kontuan izan behar dugu burua makurtzen dugun eraren eta jaten dugunaren mende dagoela, eta, beraz, jokabide kontzientea izan behar dugu burua tente edukiz, lepoa zuzen mantenduz eta aurrera begiratzeko arrazoiak pertsonari jakinaraziz; adituentzako baliabideak direla azpimarratu behar dugu.

Ez naiz makurtuko, ez dut adikziorik izango; eta ez da ideologiarekin lotutako kontzeptu bat soilik, baizik eta pertsonaren psikologiarekin lotutakoa, gure garunaren funtzionamendu egokia lortu nahi badugu, behintzat. •

Irudian, pinu-guruina. GETTY IMAGES

{ koaderno } **Xabier IZAGA**

Abenduaren 28ko kontuen gaineko estilo ariketak

Ohar hau zabaldu zuten joan den urte amaieran hedabideek: «Inoiz ez nintzateke alkate izango EH Bilduren botoekin, inoiz ez. Ez nuke inoiz EH Bildu sostengatuko, hutsaren truke, edozer gertatuta ere. Nahiago dut eskailerak garbitu». Aste bi igarota, ordutik buruan daukadan durundia koaderno honetara jaurti beharrean nago.

Ustekabeak. Neure alkatetzaren kudeaketa bikainari buru-belarri emana, bat-batean ez dizkidate beren botoak eskaini alkate segitu dezadan? Eta gero, ez didazue sinetsiko, zer eta botoa eskatu didate! Hutsaren truke! Sekula holakorik! Ezetz asmatu zer lanbide dudan orain? Eskailera-garbitzaile!

Ezezka. Ez didate ilargia eskaini, ez itsas izarrik, baizik eta beren botoak. Ez diet esan atzo lupia freskoa afaldu nuela, ez elurra dakarrela, baizik eta inoiz ez nintzatekeela alkate izango beren botoekin. Eta gero, ez didate surik eskatu, ez baso-erdi ardo gorri, baizik eta botoa, hutsaren truke. Ez dut nahiago azazkalak margotu, ez konpainia bateko administrazio kontseiluko buru izan, baizik eta eskailerak garbitu.

Errepikazalea. EH Bilduk bere botoak eskaintzen badizkit, ezetz esango diot, EH Bilduren botoekin, eskainiko balizkit ere, ez bainintzateke alkate izango. Eta EH Bilduk neure botoak hutsaren truke eskatuko balizkit, ez nuke EH Bildu sostengatuko neure botoekin, hutsaren truke. EH Bildu hutsaren truke neure botoekin sostengatu baino nahiago dut eskailerak garbitu.

Puztua. Gure hizkuntza baskonikoan hitz eginen nizeke; nire jakintza mugatuak eta nire zuhurtzia mugagabeak, haatik, umiltasunaren bidea hobestera naramate. Zuen eskaintza paregabe bezain eskuzabala, baldin halakorik balego, zinez estimatzekoa izanen litzateke eta hagitz ohoratua senti nintzateke horren kari.

Nolanahi ere den, hiri eder bezain noble honetako alkate izatearen erregaliari uko egin beharrean nago, hala zeruko nola lurreko begien aurrean ez bailitzateke onargarri. Zuei nire sostengua emateaz denaz bezainbatean, halaber, har beza nire ezetza balizko galde horrek, nire botoek xede jasoagoa baitaukate. Komentu batera joaki naiz, eskailerak garbitzera, zerurainoko bidea pinu usainean egin ahal izateko.

Telegrafikoa. ALKATE IZATEKO EH BILDUREN BOTOAK STOP INOIZ EZ STOP EH BILDUK NIRE SOSTENGUA ESKATU STOP ESKAILERAK GARBITU NAHIAGO STOP CHRISTINAK SINATUA

Baserritarra. Bilduko horrein botuekin enitzake alkate izengo, sekule bez. Neure botue be eniskie emungo, baiñe tontuek pe eztie enda porsiakaso eskatu eñ

Zuei nire sostengua emateaz denaz bezainbatean, halaber, har beza nire ezetza balizko galde horrek, nire botoek xede jasoagoa baitaukate. Komentu batera joaki naiz, eskailerak garbitzera

ddustie horreik satelittiok, alkaldixie konsegituteko, pentzetan dot nik... Eztaitt pa, ondion sasoie baukot bentzet eta eskillarak garbiketan noie.

Ez da oso originala aukeratutako gaia, badakit. Ezta gaiaren bariaziook ere. Izan ere, Iruñeko alkatetzaren inguruan sortutako zalapartak eta alkate ohiaren hitzen errepikak Raymond Qenearen “Exercices de style” lana ekarri zidan gogora. Hura bai originala. Duela zazpi hamarraldi pasa arrakasta handia izan zuen, ia señora horren hitzek bestekoa, eta Xabier Olarrak maisuki itzuli zuen 2005ean. “Estilo-ariketak” liburua, frantsesez eta euskaraz, Inuxente Egunean inprimatu zen, alkate zapuztu horren hitzak bezala. •

«Euskaraldiaren helburuek berberak izan behar al dute Orendainen eta Karkarren?»

Soziolingustika Klusterrak antolatzen dituen Txillardegia-Hausnartu Sarietan 2023ko bigarren saria lortu du Garikoitz Goikoetxea Etxeberria euskara teknikariak, "Euskararen geografia berria" lanarekin. Euskararen eta euskaldunen mapa berritzeko proposamena egiten du, Euskal Herria osotasunean begiratzuz baina tokian tokiko errealitateak ikusiz.

Hari-mutur ugari bildu dituzu zure ikerketan.

Badaude gogoeta merezi duten beste hainbat gai. Besteak beste, hemen planteatzen delako, Euskal Herria bere osotasunean hartuta, zein norabide eta abiadura desberdinak ditugun ezagutzari eta bereziki erabilerari begirata. Planteamendu nagusia da Euskal Herrian hizkuntza politikak zonan banatuta egin behar ditugula. Zonifikazioa ez dut planteatzen, noski, hizkuntza eskubideen ikuspuntutik – gaur egun Nafarroan legeak egiten duen bezala–, baizik eta hizkuntza plangintzaren edo hizkuntza politikaren ikuspegitik. Eta eskualdekako proposamen horietan uste dut bada goela beste buelta bat emateko premia. Zer egin behar dugu eskualde tipologia bakoitzean? Uste dut gogoeta hori askotan falta izaten zaiugula euskara sustatzeko egiten ditugun plangintzetan.

Nazio ikuspegia izan behar dugu, ezinbestekoa da hori, eta 2024. urteak ekarriko ditugun opari handienetakoa 23. Korrika izango da, Euskal Herriko bazter guztietan ikusiko duguna. Baina, aldi berean,

GARIKOITZ GOIKOETXEA ETXEBERRIA

«EUSKARAREN GEOGRAFIA BERRIA» LANAREN EGILEA

Txillardegia-Hausnartu Soziolingustika Sarietan nabarmendu dute bere ikerketak, bigarren sariarekin. Begirada goratu eta Euskal Herriari osotasunetik begiratzeko proposamena da, tokian tokiko errealitateak ikusteko adinako zorrotasunarekin.

naiz:
irratia

NAIZ IRRATIA - BIGARREN KAFAA

beste jarduera batzuek tokian tokira egokitu behar dutela uste dut, eta burura datorrit Euskaraldia. Euskaraldiaren helburuek berberak izan behar al dute Orendainen eta Karkarren? Planteamendu hori da lanaren funtsa, eremu bakoitzean zer eta nola egin. Horrek ez du esan nahi gaur egiten ez denik, hizkuntza politikak testuingurura egokitzen dira, baina egokitzapen handiago baten falta sumatzen dut, batez ere diskurtso mailan.

Egiten dena findu egin behar da, beraz.

Egiten dena tokian tokira egokitu behar da, eta badira jarduera batzuk leku batzuetan behar direnak eta beste batzuetan agian ez. Esaterako, azkenaldian boladan dago hitanoaren sustapena, Gipuzkoako hainbat herritan egin da eta oso ondo ikusten dut hori. Baina denoi datorkigu burura sustapen jarduera horiek ez dutela Euskal Herri osorako balio. Edo Tuteran hitano ikastaroak antolatu behar ditugula planteatzen ari ote gara? Hortik noa.

Hori are gehiago fokalizatu dezakegu, Gipuzkoan bertan ere egoera ez da berdina Donostian, Irunen edo Abaltzizketan. Bultzatu nahi dugun hitano jarduera horrekin indar berbera jarri behar al dugu eremu guztietan? Edo bereziki aukerak dauden eremuetan egin behar dugu proposamena?

Planteamendu hori ez da berria, Mikel Zalbidetik –nire ustez azken urteotan Euskal Herrian teorizazioaren ikuspegitik ekarpen handienetakoa egin duen euskaltzainak– askotan planteatu du arnaguneen gaia, udalerrir euskaldunen gaia... no-

labait daukagunetik abiatu behar dugula aipatu du. Eta suaren irudia erabiltzen du askotan, nola errazagoa den suaren mantentzea oinarri edo brasa bat dagoen lekuetan eta zailagoa indar gutxiago duen edo ia itzalita dagoen eremuetan.

Nola definituko zenuke azken urteotan euskararen egoera soziolingustikoak izan duen bilakaera?

Hiru ertz aipatuko nituzke. Batetik, ezagutzari dagokionez, nabarmena da Euskal Herri osoa kontuan hartuta, euskaraz dakien jende gehiago dagoela. Datuek erakusten dute eta ikusi ere egiten dugu. Duela 40 urteko egoerarekin konparatuta, euskaldunen kopurua nabarmen hazi da. Baina horrekin batera esan behar genuke hazkunde hori ez dela berbera izan Euskal Herri osoan, intentsitatea aldatu egin dela eta, are gehiago, badauzkagula ingurune batzuk non euskararen ezagutzak atzera egin duen, hain justu sendoen zegoen lekuetan. Eta hirugarrenik esango nuke ezagutza gaitasunarekin lotu behar dugula. Gero eta jende gehiago daukagu euskaraz dakiena, baina dakitenen artean gero eta jende gehiagok erraztasun handiagoa du gaztelan edo frantsesez egiteko.

Beraz, gauza bat da euskaraz jakitea, nola edo hala, eta beste gauza bat da gaitasuna eta erraztasuna. Ezagutzatik erabilerarako jauzia gero eta handiagoa dela aipatzen dugunean, derrigorrez kontuan hartu behar dugun faktorea hori da.

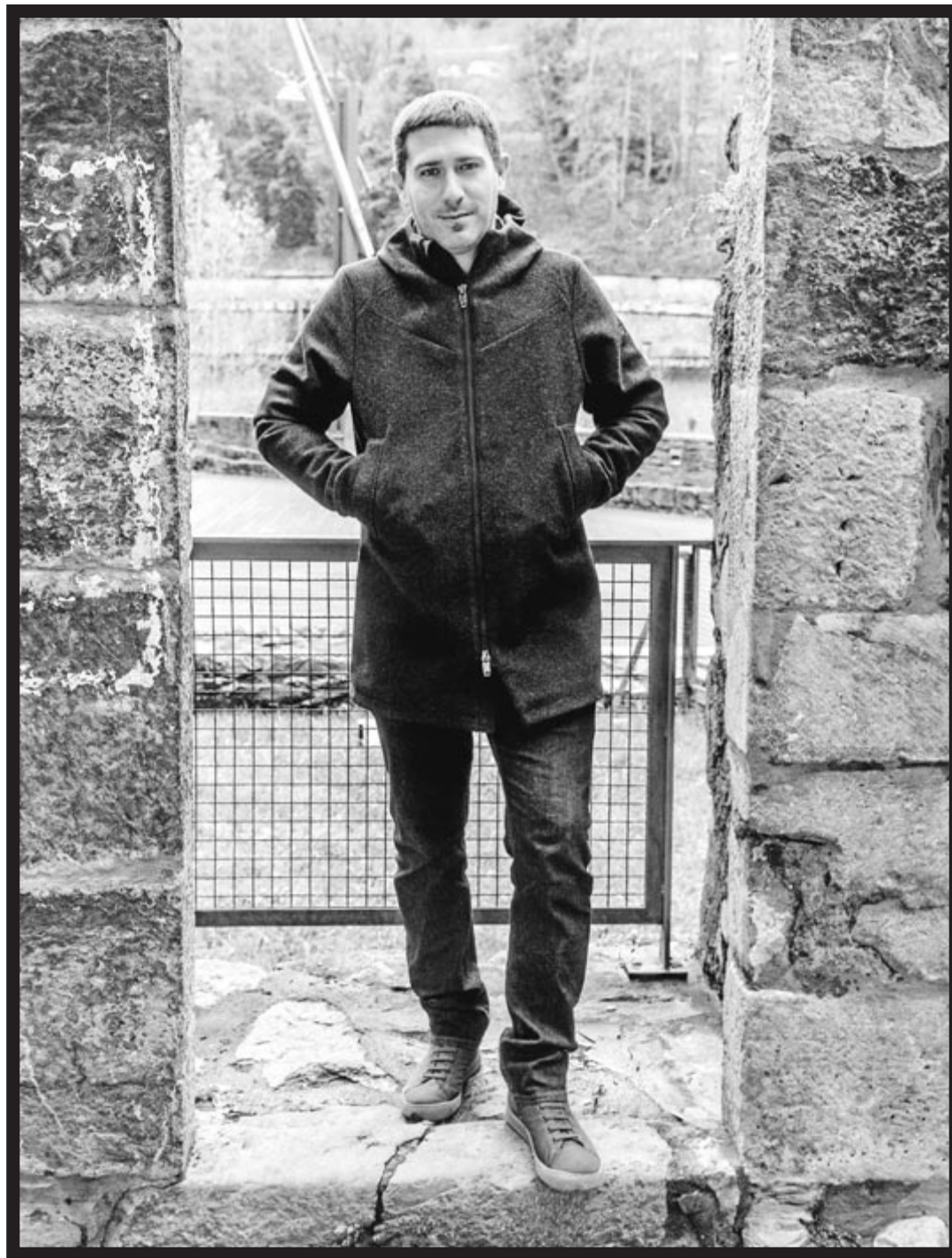
Gaur egun hiriburuei begiratzuz badiegu, Gasteizen, Bilbon, Iruñean –neurri apala-

goan-, Baionan -are neurri apalagoan-... gazte gehienek badakite euskaraz, baina horrek ez du esan nahi euskaraz egiteko egokierarik badaukatenik; ez egokiera pertsonalik ezta testuinguruari dagokionik ere. Euskararen ezagutza gora egiten ari da, baina azken datuek esaten digute Euskal Herrian hirutik batek dakigula euskaraz. Euskaraz egiteko, norberak jakiteaz gain, inguru bat ere izan behar da. Alde horretatik zailtasunak oraindik oso nabarmenak dira.

Aipatu duzu euskara sendoen zegoen tokietan atzera egin dela. Zer gertatu da?

Hainbat faktore aipatu daitezke, horietako bat demografikoa da. Faktore demografikoak hiru bidetatik aipatu daitezke. Batetik, inguru horietan 80ko hamarkadan emigrazio handia izan zen. Hori Tolosaldean bertan nabarmena da; jende asko etorri zen landa auzoetatik leku industrializatuagoetara, erabilera apalagoa zegoen tokietara. 2000ko hamarkadatik aurrera kontrako joera bat izan da, hiriguneetatik herri txikiagoetarako joera izan da, arnasguneetara. Horrek aldaketa bat dakar ezagutzaren ikuspegitik, herri askotan behera egin du. Baina toki askotan eragina nabarmenagoa izan da erabilera-aren ikuspegitik.

Herri batean, euskaldunen kopurua berbera izanda, nolatan izan erabilera txikiagoa? Bertan bizi diren euskaldunen ezaugarriari begiratu beharko diegu. Migrazio mugimenduen arnasguneek galtzeko aukera guztiak dauzkate; emigrazioak kalte egiten dielako eta immigrazioak ere eragina duelako euskararen ezagutzan eta erabileran. Eta, kontuz, immigrazioa esaten dudanean ez

Argazkiak: Andoni CANELLADA | FOKU

«Gero eta jende gehiago daukagu euskaraz dakiena, baina dakitenen artean gero eta jende gehiagok erraztasun handiagoa dauka gaztelaniaz edo frantsesez egiteko»

naiz ari jatorri atzerritarreko herritarren migrazioari buruz bakarrik, Euskal Herri barruan bertan gertatzen direnez ere ari naiz, euskaldunen tipologia bera aldatzea ekartzen duelako.

Nabarmena da, esaterako, Donostialdeatik Gipuzkoako beste eskualdeetara nolako mugimenduak gertatzen ari diren, Tolosaldeara eta Urola kostara nagusiki. Edo, Goierriin, Beasain-Ordizia ingurutik, herri txikiagoetara. Mugitzen ari diren horietako askok

badakite euskaraz, baina beste testuinguru batekoak dira, beste hizkuntza ohitura batzuk dituzte, kuadrilla beste testuinguru batekoa daukate... beraz, ezin dugu espero lehendik herri txiki arnasgune horietan bizi diren euskaldunen jokabide bera izango dutenik. Badakigu, seguruenik, jokabide horretara gerturatzen joango direla, baina ezin dugu pentsatu aldaketa demografiko handi horrek ez duenik eraginik izango euskararen egoeran.

Datu mordoa pilatuko zenuen libururako, herriz herri, eskualdez eskualde. Datu asko eta errealitate desberdin asko.

Finean, hemen egin duguna hurbilketa bat da, Euskal Herri osoko datuen azterketak egiteko sekulako mugak ditugulako. Hiru adibide horien inguruan, EAEn daukagu datu gehien, udalerrri mailan badiugu euskara ezagutzari, etxeko transmisioari eta erabilera-ri buruzko datuak. Nafarroara baldin bagoaz, udalerrri mailan daukagun datu bakarra euskararen ezagutzari buruzkoa da, eta hori aurtengo datua da. Joan den 20 urtean ez dugu datu hori izan. Eta hirugarren maila batean izango genituzke Lapurdi, Nafarroa Beherea eta Zuberoa. Horietan ez dago udalerrri mailako daturik, horrek dituen ondorio guztiekin. Egoera horren aurrean, ez dakigu Nafarroa Beherean eta Zuberoan arnasgunerik gertatzen ote den, udalerrri euskaldunik ba ote den, UEMAn sartzeko baldintzak betetzen dituenik ba ote den....

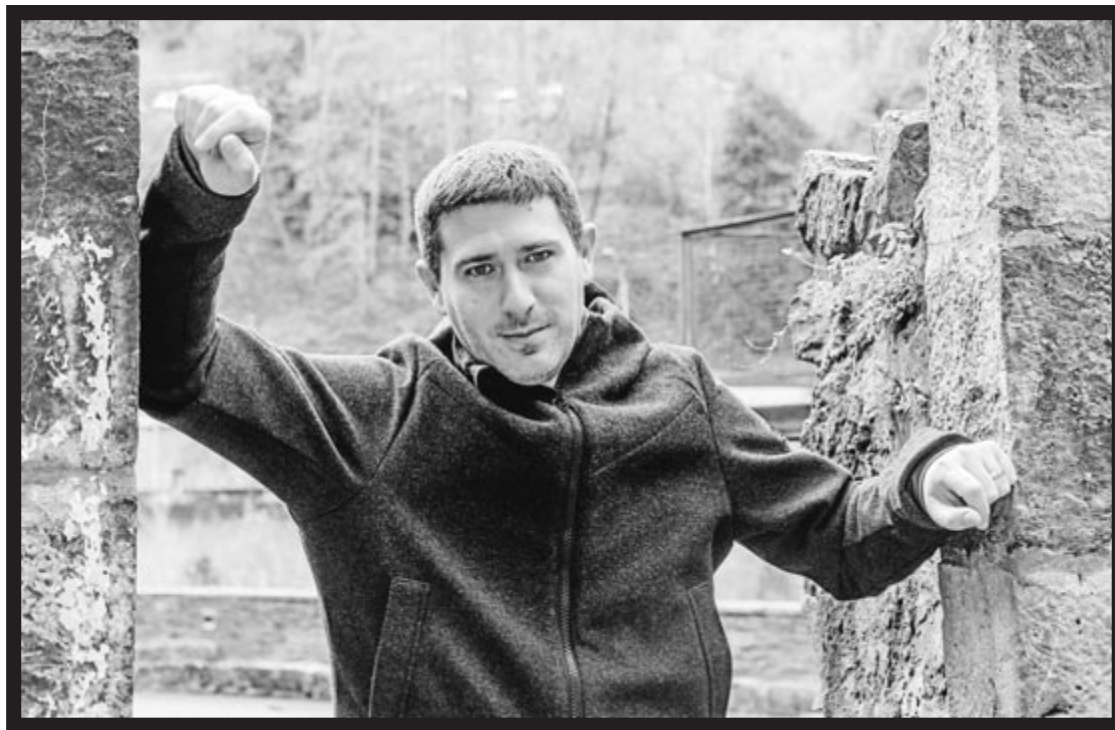
Lan honetan euskararen inguruan ditugun ikerketak hartu, batzuk eta besteak konbinatu, eta argazki baterako hurbilketa bat egin dugu, bere muga guztiekin. Gaur egun Euskal Herri osoa hartzen duten ikerketak bi dira; Inkesta Soziolingustikoa eta Kale Erabilerari buruzko Neurketa. Neurketa hori alboratu egin dugu udalerrri mailako daturik ez duelako. Inkestak badauzka probintzia mailara arteko datuak; beraz, iparraldekoa hortik osatu dugu eta hegoaldekoan hamasei urtetik gorakoak hartu ditugu, inkestak horiek hartzen dituelako kontuan eta bestela ez genuelako irudi homogeneorik izango.

Trebiñuren kasua ere jaso duzue.

Gutxitan aipatzen da. Trebiñu ofizialki ez da Arabaren zati, baina hamar urtean behin Eusko Jaurlaritzak Trebiñuren egoera soziolingustikoaren azterketa egiten du. Hor pena bat dut, justu lan hau atera eta hilabetera argitaratu zirelako Trebiñuko datu berrituak. Beraz, aurreko datuetan oinarritu gara. Trebiñun oraindik ez dute lortu Arabako parte izatea, baina euskararen aurrerakadan pauso garrantzitsuak eman dituzte. Araban bai eta Trebiñun ere bai. Badago zer ikasia Trebiñutik.

Datu zaparrada horretan, zerbaitek harritu al zaitu?

Harritu ez, baina itxaropenerako, uste dut egoera berri bat agertzen ari zaigula Euskal Herriaren mendebaldean, Araban eta Bizkaia mendebaldean. Euskararen ezagutza nabarmen ari da aurrera egiten, baina lehen aipatu dugun guztiagatik, ezin dugu espero ezagutza egiten ari den aurrerabideak automatikoki erabilerara ekarriko duenik. Sari banaketan aipatu nuen adibidea hona ekarrita, hotz dagoen bakoitzean ez du elurrik egiten. Elurra egiteko beste faktore batzuk behar dira; prezipitazioa, hezetasun maila bat... ezin dugu espero euskararen ezagutzak berak automatikoki erabilerara ekarriko duenik. Gaur egun euskaldun gehien bizi den inguruetan ez daukagu elurra egiteko baldintzarik. Hotza badaukagu, gero eta jende gehiago dago euskaraz egiteko oinarritzko gaitasuna duena, baina horrek ez du erabilerarik ekarriko. Eta, era berean, glaziarretan arazoak dauzkagu.

Migrazio mugimenduek, bai Euskal Herri barruan ematen direnek bai kanpotik datozenek, badute eragina.

Euskaldunen arnasmuguneetara migratzen ari diren euskaldunen soslai beste bat da. Badugu etxeko lan oso garrantzitsu bat, maila teorikoan askotan aipatzen dena, baina ez gara asmatzen ari; harreraren gaia. Harrera aipatzen dugu beti jatorri atzeritarreko migratzaileei begira –eta hor sekulako hutsuneak dauzkagu–, baina arnasmuguneetan bereziki harreraren hutsuneak dauzkagu, baita barne migrazioan ere. Alegia, Bilbotik Busturialdeko herrietara migratzen ari diren horiei azaltzen al diegu zer testuingurutarra datozen, eskualde horiek zer nolako garrantzia daukaten euskararen erabilerari begira, mezu horiekin asmatzen ari ote gara? Azken urteotan arnasmuguneen inguruan zabaltzen ari garen kezka handi horretan ez ote gara ari arnasmuguneak ideia bukolido batekin lotzen? Arnasmuguneak ez dira bakartutako eremuak eta nolabait asmatu behar dugu biztanle mugimendu horiek, harrera egoki baten bitartez, nola txertatu herrian.

«Gogoetak tokian tokira egokitu behar ditugu eta ezin dugu pentsatu EAEn egiten ari garen aurrerapauso horiek, batez ere eskolaren eta ezagutzaren aldetik, Euskal Herri osoan gertatzen ari direnik»

Eta esango nuke beste testuinguru soziolingustiko batzuetan ere heldu behar zaiola gaiari. Migrazioaren gaia jarri behar dugu mahai gainean, nahiz eta azkura handiak sortzen dituen. Beharbada ez gara ausartzen errealitate hori patxadaz mahai gainean jartzera. Baina nabarmena da: migrazioak euskararen aurrerabideari eragin egingo dio nahitaez. Hizkuntza guztiei, baina hizkuntza gutxituei bereziki, eta alde horretatik badaukagu etxeko lan garrantzitsu bat harrerarekin.

Eta harrerarekin lotuta, euskaraz ikasteko aukerari buruz hitz egin behar da. Gaur egun Errumaniako familia batek, nahiz eta eremu euskaldun batera etorri, zenbateko erraztasuna dauka gaztelaniaz ikasteko, bai kalean bai erakundearen eremuan? Zenbat kostatzen da gaztelaniaz ikastea eta zenbat euskaraz ikastea? Alde horretatik, nola daukagu abiapuntua? Migrazioarekin lotuta gogoeta bat daukagu egiteko, bai udalerri euskaldunetan bai Euskal Herrian, oro har.

Euskararen inguruko kezka eta gogoeta ugari entzun dira azkenaldian.

Badirudi zikloka aritzen garela, hamar urtean behin euskararen egoerari buruzko datu mordoak dauzkagu eta gogoeta ugari horri lotuta. Euskaltzaindiaren barruan, euskararen gogoeta guneak, eta hor, Jon Sarasua buru dela egiten ari den prozesuak, itzal handia izan du. Sarasua aurkezpen guztietan esaten ari da: orain arte egindakoarekin ez da nahikoa izango, ez dugu aurrera egingo eta atzera egiteko arrisku handia daukagu. Zerbait berria egin behar dugu eta horretan nabarmena da berariazko hizkuntza politikatik haragoko eremuak ukitu behar ditugula; lan mundua, harrera... hor badira hainbat esparru urteotan nahiko maila xumean landu direnak eta hor zeharkakotasun handiagoa behar dugu. Baina, esan dudanez, zeharkakotasun horrek testuinguruaren arabera moldatuta joan behar du.

Adibidez, nahiko adostasun daukagu lan munduan jauzi bat egiteko abagunea dugula esatean. Lan munduan euskaraz trebatutako gazteak ditugu gure lantokietan. Edo aisialdiarekin ere bigarren urrats bat eman behar dugula ikusten da, D ereduko aisialdi batera joan behar dugula. Ados, baina horrek tokian tokira egokituta joan behar du.

Euskal Herriko eremu zabaletan oraindik D ereduak ez da nagusi, beraz, D ereduko aisialdia noski behar dela, baina ezin dugu imajinatu D ereduko aisialdi orokortu bat, baldin eta udalerririk horretan eskoletan D eredurik ez bada nagusi. Eta uste dut gogoeta horiek oso *autonomiaerkidegozentristak* direnean, errealitate horiek ahaztu egiten zaizkigula. Iruñerrian G ereduak ikasle multzo oso handia ari da. G ereduak esan nahi

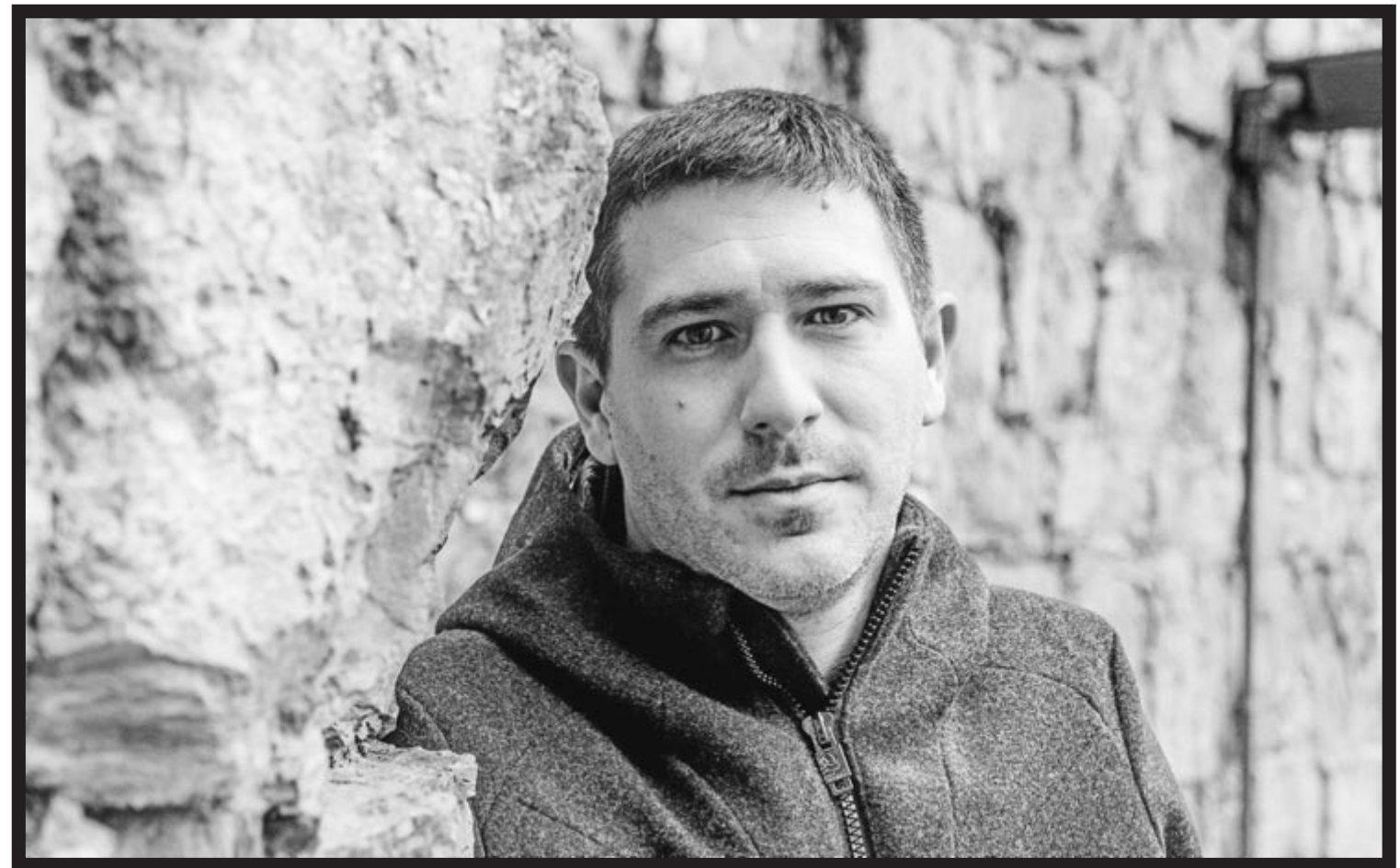
du euskara ez dutela ezta ikasgai bezala ere ikasle horiek. Testuinguru horretan mugitzen ari gara, eta zer esanik ez Ipar Euskal Herrian. Uste dut gogoe-ta horiek tokian tokira egokitu behar ditugula, eta ezin dugu pentsatu EAEn egiten ari garen aurrerapauso horiek, batez ere eskolaren eta ezagutzaren alde-tik, Euskal Herri osoan gertatzen ari direnik.

Arnasguneetatik distantzia batekin ikusten ote den Euskal Herri osoaren egoera...

Batetik, garrantzitsua da beste inguruneak nola dauden ikustea. Baina, bestetik, horrek badauka beste arrisku bat; beste testuinguru batzuetan okerrago daudenez, gu oso ondo gaudela pentsatzea, gure egoera arrosa kolorekoa irudikatzea. 'Hemen euskararekin ez dago arazorik'. Hori askotan entzuten da ingurune batzuetan eta hori ere mahai gainean jarri behar da. Arnasguneetan euskararen egoera beste testuinguru batzuetan baino hobea da, baina horrek ez du esan nahi dena egin dagoenik, eta askotan sentazio hori egon dela uste dut, gertatzen ari diren atzerakada horiek ez ikusteraino. Arnasguneetan gauza asko dauzkagu oraindik egiteko, euskara ez delako hizkuntza normalizatu bat, hutsune nabarmenak daude.

Tolosaldean adibidez, arnasgunerik arnasguneenean, herritarrak zein hizkuntzatan irakurtzen du prentsa? Zein hizkuntzatan ikusten ditu ikusentzunezkoak? Zein hizkuntzatan dauka mugikorra konfiguratu? Badauzkagu etxeko lanak.

Erabileraren oinarria eguneroko erabilera informala da eta hor arnasguneek sendotasun handiagoa daukate, baina ezin dugu pentsatu hizkuntzaren au-

rerrabidea horren esku bakarrik dagoenik. Kontrakoa ere ezin dugu pentsatu, euskararen erabilera eremu formalean ari da aurrera egiten eta hor badaukagu maila informalean pauso bat emateko premia. Osotasunari begiratu behar diogu.

Hainbeste hari-muturrekin, bada zer eta non ikertzen segitu.

Bai. Esaterako, egin dugun argazki orokor horretan, udalerriak hartu ditugu subjektutzat. Azterketa hori egin daiteke adinaren ikuspuntutik, Euskal Herriko 30 urtetik beherako herritarrak hartzen baditugu, zer geografia daukagu? Geografia horretan nabarmena da Bizkaiaik zer nolako pisua daukan. Askotan aipatzen da euskalgintzaren *gipuzkoazentrismoa*; bada, ezagutzari begiratzen badiogu, Bizkaia da gero eta pisu gehiago daukan lurraldea.

Generoaren ikuspegitik ere egin daiteke beste azterketa

bat. Eta datu soziolinguistikoetatik harago ere egin daiteke beste azterketa bat, adibidez eskoletako hizkuntza ereduen bilakaera zein den lurraldearen arabera, ikusteko horrek berak nola eragiten dion euskararen ezagutzaren aurrerabideari. Eta hor adibide argiena Nafarroa da, Nafarroan gero eta hegoalderago joan ezagutza txikiagoa nola den, baina baita ezagutzaren hazkundera ere. Konparatzen badugu Arabako Errioxarekin edo Lizarratik hegoaldeko eskualdeen bilakaerarekin, nabarmena da hezkuntzan egin ez den aurrerapenak nola eragiten dion euskararen ezagutzari. Nafarroan ustez zabalduko omen den zonifikazioari buruzko eztabaidan mahai gainean jarri beharrekogaia da.

Askotan *totem* gisa aipatzen da euskararen ofizialtasuna, baina ez dakigu zer nolako ondorioak izango dituen horrek. Bada, euskararen ofizialtasu-

«Gaur egun Nafarroako herririk populatuenetan ikasle multzo oso-oso zabal batek ez dauka harremanik euskararekin, beraz, alde horretatik hazkundera lortzea oso zaila da»

nak mahai gainean jarri behar lukeen gaietako bat hezkuntzarena da eta uste dut korapilo nagusia hor dagoela. Gaur egun Nafarroako herririk populatuenetan –erdialdeaz eta hegoaldeaz ari naiz– ikasle multzo oso-oso zabal batek ez dauka harremanik euskararekin, beraz, alde horretatik hazkundera lortzea oso zaila da.

Hari-mutur horietatik ea eztabaida batzuei ekiteko eta datuekin errealitate batzuk mahai gainean jartzeko gai garen. Gaur egun Nafarroako herritar gehienak euskara ofiziala ez den eremuetan bizi dira, eta azken datu soziolinguistikoek argi erakusten digute Nafarroako euskaldun gehienak euskara ofiziala ez den udalerrietan bizi direla. Beraz, garbi izan behar dugu ofizialtasunaz ari garenean ez garela ari lege batean idatzitako esaldi bati buruz, baizik eta herritarrei buruz, hizkuntzaren aurrerabideari buruz eta hizkuntza eskubideei buruz.

GAUR8

ireki gure leihoa

Pailazo gehiago, polizia gutxiago

Miren AZKARATE
BADIOLA

Lerroburua Igor Elorzak Twitterren idatzitakoa da eta baimena emango didalakoan jarri dut, ezin hobeto baitatorkit gaurko lerroak titulatzeko. Honezkerok jakingo duzue Porrotx eta Ertzaintzari buruz izango direla hurrengo hitzak. Zaila zait hunkitu gabe idaztea gaurkoan, zaila eta ulertezina egiten baitzait 2024an, bizi dugun testuinguru politikoan, horrelakoez hizketan aritzea. Zaila, sortzen dudan amorrua hitzetan jartzea.

1987. urtean hasi zen Joxe Mari Agirre-txe *Porrotx* izaten, eta orduz geroztik, besteak beste, 400 abesti oparitu dizki-

gu gure hizkuntza maitean. Ordura arte pailazo batek ireki ez zigun mundu bat ireki zigun haur gineno, koloretako mundu bat, gai ezberdinez ikasi eta hitz egiteko abagune bat (heriotza, minbizia, aniztasuna, giza eskubideen defentsa...). Sentitu, pentsatu, ekin! Hor zegoen eta hor dago guztiaren gakoa! Ordura arteko kaka-puzkerra-pixa umoretik atera gintuzten euskal hiztun ginen haurrok eta hori oso arrakatsua zen.

Espainiatik etorri da agindua, baina Euskal Herrian egikarrituko da, beti bezala haiek A esan eta hemengoek MEN egiten baitute. Betiko leloaren betiko le-

loa: kasko gorriak VS sudur gorriak. Nire galdera zuzenean Ertzaintzan sartzen ari diren gazte abertzale -eskuinekoak eta ezkerrekoak- horiei zuzenduta doa: nola sentitzen zarete jaio zinetenetik soinu-banda izan duzuen abestien pailazo hori ikertzen ari zaretela jakinik eta agindua emango balute atxilotzera joanez? Zer eta nola azalduko diezue ikus-kizunetara eramaten dituzuen zuen haurrei Porrotxen delitua zein den? Elkartasuna ez da delitua, ezin du izan, ez hemen, ez orain, ez inoiz eta ez inon!

Maite zaitut, Porrotx, pila pila pila pata tortilla! •

Lur-hargune diren emakumeak

Amagoia MUJKA
TELLERIA

Elektrizitatean, oso garrantzitsua omen da lur-hargunea. Segurtasuna ematen du, elektrizitateari eutsi egiten dio eta bidea erakutsi, ez dadin hor zehar alferrik galdu. Tira, badakit ez dela oso azalpen fina...

Askotan pentsatu izan dut hainbat gizonezko sonaturen lur-harguneak alboan dituzten emakumeak direla. Esaten da Eduardo Chillida ez litzatekeela iritsi zen tokira iritsiko alboan Pilar Belzunce emaztea izan ez balu. Are gehiago, haien seme bati irakurri diodanez, amak esaten zuen ez zituela zortzi seme-alaba, bederatzi baizik, eta lan gehiena bederatzigarren horrek ematen ziola, senarrak.

Gogora etorri zaizkit Gorriti eta Txaro, Xabier eta Lourdes, Mikel eta Mari-

sol... Niretzat sekulako deskubrimendua izan da emakume horietako batzuk gertutik ezagutzea. Senarraren itzalean egon diren arren, azkar konturatu naiz berezko argitasuna duten emakumeak direla, langileak, azkarrak, talentudunak. Eta itzalean egonagatik, haien argirik gabe gizonezko horien ibilbidea ez litzateke hain distiratsua izango. Bigarren lerroan egon dira lehen lerroko erabakiak hartzen.

Sorkuntzak askotan berekin dakarren askatasun desordenatuan –sortzeko beharrezkoa–, lasaigarria izan behar du lur-hargunea gertu izatea; lurrera tira egiten dizuna tarteka, lokatzeako kontuekin arduratzen dena, dentistaren hitzorduaz akordatzen dena. Emakume horien kemena eta pazientzia ezagutu

ondoren errazago uler daiteke gizonezko askoren arrakasta.

Akaso horregatik daude emakume gutxiago lehen lerroan, izan sortzaile edo politikari, batek lasai eta aske hegan egiteko beste batek sokari heldu behar diolako lurretik, bigarren lerrotik.

Aurrekoan eliteko emakume kirolari bati entzun nion puntara iritsi dela etxeokoa “lagundu” diotelako. Ama ere bada eta amatasun horretan bidaide izan duenaren bultzada nabarmentzen zuen. Orain albiste hori da; emakume batek urrun hegan egiteko lurraren paretik sokari eusten dioten gizonezkoak badaude. Eta albiste da oraindik salbuespena delako.

Baina lur-hargune diren emakumeak betidanik existitu dira, eta lanbide eta alor guztietan, gainera. •

BIZIKIDETZA AGENTEAK

Beasaingo Udalak herritarren jokaera okerrak zuzentzeko ekimena jarri du abian

📁 JENDARTEA / Asier AIESTARAN

Ekimen berri-tzailea jarri du abian aste honetan Beasaingo Udalak. Herritarren artean antzeman dituzten jokaera okerrak zuzentzen saiatzeko, bizikidetza agenteak herriko kaleetan ibiliko dira «elkarbizitza hobea eta errespetuzko jokabideak sustatzeko helburuarekin», Udalak ohar baten bidez jakinarazi duenez.

Zehazki bi agente ibiliko dira Beasaingo kaleetan datozen sei hilabeteetan «herritarren artean bizikidetza eta errespetu oneko ekintzak sustatzeko, bai eta hiriko ondasun publiko eta pribatuen erabilera egokia sustatzeko ere». Hori bai, argi utzi behar da ez dutela isun edo salaketa jartzeko ahalmenik izango. «Beraien esku-mena informatiboa eta pedagogikoa izango da», zehaztu du Udalak, «informazio, sentsibilizazio eta sustapen lanak» egingo dituztela gehituz.

Udaletik zerrendatzen diren beste eginkizun orokorren artean, herritarren zalantza, kexa eta iradokizunei erantzutea, interes praktikoko informazioa ematea, eta aire zabaleko merkataritza guneeetan edo beste azalera itxi batzuetan eskaintzen diren zerbitzuei buruzko informazioa ematea daude.

«BADUGU ZER HOBETU»

Ekimenaren informazio zehatzagoa izateko, Adur Ugartemendia Lurralde saileko buruarekin hitz egin dugu. Bere esanetan, bide desberdinetatik iritsi zaien behar edo kezka bati erantzutera dator bizikidetza agenteen ideia.

«Gehienbat herritarren aldetik jasotako eskaerak izan dira, bai guregana hurbildu direnak

Beasaindik dator notizia. Udalak bi «bizikidetza agente» kontratatu ditu «azken garaian udalerrian ematen diren gizabidezko jokaera okerrak zuzentzeko». Ez dute salaketak jartzeko ahalmenik izango, baina beharrezkoa denean «harremanetan jarriko dira beste segurtasun zerbitzu publiko edo pribatuekin».

kasu batzuetan, baita guretzat oso eraginkorrak diren Beasaingo aplikazioaren eta web-gunearen bitartez digitalki jasotakoak ere, eta baita herriko Udaltzaingotik helarazi dигuten behar bat zelako ere. Hausnarketa horren ondorioz ikusi dugu gizarte bezala, beasaindar bezala, arlo batzuetan badugula zer hobetu».

Adur Ugartemendiak hiru adibide konkretu jartzen ditu herritarren artean tirabirak sor ditzaketen gaiak zein diren hobeto ulertzeko.

«Batetik, txakurrena dago: aske edo lotuta eramatea, eta horrekin batera gorotzak jasotzearena, askotan txakurra aske egotea aitzakia izaten baita gorotzak ez jasotzeko. Beasainen, beste leku askotan bezala, txakur kopuruak asko egin du gora. Guk zenbait sentsibilizazio programa jarri ditugu martxan, txakur parkeak ere badiugu, baina hala ere ikusten ari gara jabeen portzentaje zati batera ez garela iristen. Kontziente gara gutxiengo bat dela, baina hor badugu zer hobetu», aipatu du lehenik.

«Bestetik, eraikin publiko nahiz pribatuetako paretak margotuta agertzen ari dira. Leku askotan errepikatzen da, eta Beasainen ere badugu arazo hori. Ez dakit kasu hauetan sentsibilizazioaz hitz egin daitekeen, bandalismoaz ari gare-lako gehiago, baina ea kasu horietan ere gai garen pertsona horiengana gerturatzeko eta jokabide horiek aldatzeko», dio Ugartemendiak.

«Eta hirugarrena litzateke patinete, bizikleta eta oinezkoen arteko elkarbizitzari dagokiona. Udaletik mugikortasun aktiboa bultzatzeko proiektuak martxan jartzen ari gara, jendea oinez eta bizikletan mugitzea bultzatzeko,

baina horrek aldi berean zailtasun batzuk sortzen ditu. Beasaingo oinezkoen bide nagusietan bizikletan eta patinete elektrikoan mugitzea posible da, baina abiadura moldatu behar dute. Eta horrez gain, patinete elektrikoaren *boom* horretan legedia motel samar ibili da eta jende askok oraindik ez dauzka barneratuta nahiko begi-bistakoak diren arau batzuk: bakarka joan behar dela eta ez binaka, ez dela musika entzuten joan behar errepidean dabilzanekiko arreta kentzen dizulako, espaloian ezin dela patinete elektrikoan ibili...».

«Eta beste zenbait ere badaude: zabor-puntuaren erabilerara txukun bat egitea, hiri-altzariak behar bezala zaintzea... Baditugu etxeko lan batzuk gizarte bezala», gogoratu du Adur Ugartemendiak.

«UDALTZAINGOAREN OSAGARRI»

Udaletik berretsi digute bizikidetzaren agente hauek ez dutela isunik jarriko, baina Udaltzaingoarekin harreman zuzena izango dutela. «Helburua da gure Udaltzaingoaren osagarri izatea; lehen eskuko informazio bat izateko herriko zenbait dinamikari dagokionez, eta pedagogia lan bat eginez herritarrei gogoratzeko zein diren beren eskubideak baina betebeharrak ere badituztela. Ez dute salaketa bat jartzeko gaitasunik edukiko, ez da hori helburua, baina, aldi berean, Udaltzaingoari baliozkoa izango zaion informazioa helarazteko gaitasuna izango dute». nabarmendu du Adur Ugartemendiak.

Ez dira udaltzainak bezala jantzita joaten, adibidez, baina udal langileak direla jakiteko bereizgarri bat badute. «Ez daukate udaltzainen uniforme

Beasaingo kaleetan ateratako bi argazki. Lehen orrian, bi udaltzain ikusten dira: bizikidetzaren agenteekin harreman zuzena izango dute. Orri honetan, gizon bat horrenbeste zeresan ematen duen patinete elektrikoan.

Andoni CANELLADA | FOKU

berdina, baina bai Udaleko peto bereizgarri bat, garrantzitsua iruditzen zaigulako agente hauek hurbiltzen direnean herritarrek jakitea Udaleko langileak direla eta autoritate puntu hori badutela».

Eta proiektua martxan jartzeko beste lekuren bateko esperientzian inspiratu ote diren galdetuta, Ugartemendiak adierazi du berak ez duela ho-

rrelakorik ezagutzen. «Guk erabili dugun izenarekin, bizikidetzaren agentea, ez dut uste. Hau guztia Jaurlaritzaren enplegu sustapen zerbitzuaren bitartez bideratu dugu, eta badakit beste lekuren batean ere gai hauek jorratu direla, baina ez agian horren modu espezi-fikoan. Hemen, gure Goierringuru honetan ez behintzat».

Txakur gorotzak eta txakur askeak, patinete, bizikleta eta oinezkoen arteko bizikidetzaren, eta kaleko hornimen pintaketa dira agente hauekin landu nahi diren hiru gai nagusiak

«Ez dute salaketa bat jartzeko gaitasunik edukiko, ez da hori helburua, baina udaltzainei baliozko informazioa helaraziko diete», nabarmendu du Adur Ugartemendiak

Azkenik, Ugartemendiak aipatu digu sei hilabeteko epea luzagarria izan daitekeela, baina kontratuak jaso dituzten languntzeara baldintzatuta daudela printzipioz. Hala ere, hilabete hauek erabiliko omen dituztela proiektuaren balantzea egiteko.

«Alde batetik, sei hilabeteko epea ezartzearen arrazoia da enplegu sustapen zerbitzu horrek gehienez sei hilabeteko kontratuak egiteko aukera ematen duela. Baina beste alde batetik, arrazoizko denbora epe bat iruditzen zaigu ikusteko ea zerbitzu honek zer ematen digun eta horren baitan balorazio bat egiteko: ikusteko ea jarraipena eman behar zaion, bi agenterekin nahikoa den edo gehiago behar diren, beste moduren batean lan egin behar dugun...».

Olatz ARREGI URIARTE

Donostiako Informatika Fakultateko irakasle eta ikertzailea, UPV/EHU

Teknologia, helduen zaintzaren mesedetan

Zaientza lanak erdigunean jartzeko greba egin zen Hego Euskal Herrian pasa den azaroan, eta horren harira, asko hitz egin da zaintzari buruz azken hilabeteetan. Artikulu honek teknologiaren erabilera zaintza-lanetan jorratu nahi du. Munduko populazioa zahartu ahala, zahartzearekin lotutako erronkei aurre egiteko irtenbide berritzaileen beharra sortzen da, eta laguntza eraginkorra eman behar zaie zaintza behar dutenei. NBERen datuen arabera, 2050erako 80 urtetik gorako populazioa hirukoiztu egingo da, hau da, egungo 143 milioietatik 426ra pasatuko da, beraz, presazkoa da gai horri behar bezala heltzea.

Teknologiak lagun dezake hainbat esparrutan pertsona helduen autonomian, eta teknologia eta giza zaintza konbinatzea izan daiteke gure adinekoentzako arreta integrala eta kalitatezkoa bermatzeko modurik onena.

Aplikazio eta tresna ugari garatu dira azken urteetan helburu horrekin eta erabilienetakoak dira adineko pertsonak zaintzeko urrutiko monitorizaziorako sentsoreak eta gailuak. Baina badira haratago doazen proposamenak, eta gaur egun badaude adineko laguntzeko robotak, errealitate birtualeko betaurrekoak eta zoru adimenduak, zeintzuk egunerokotasunean oso lagungarriak izan daitezkeen pertsona helduen autonomian. Hona hemen horren adibide batzuk:

Eguneroko zereginetan laguntzea: Robotek eguneroko zereginetan lagun diezaiekete adineko pertsonari, hala nola etxeko garbiketan, janarien prestaketan edo erosketak egiten.

Osasun-monitorizazioa eta jarraipena: Robot geriatrikoek bizi-konstanteak neur ditzakete, hala nola arteria-presioa eta bihotz-maiztasuna, eta informazio hori osasun-profesionalei bidali. Gainera, programatu egin daitezke botiken dosi egokiak prestatzeko, hitzordu medikoen jarraipena egiteko edo larrialdi bat dagoenean profesionalei ohartarazteko.

Erortzeak detektatzea: Sentsoreak dituzten robotek erortzeak detekta ditzakete eta alertak bidal diezazkiekete senideei edo zaintzaileei. Badira zorua-zen azpian jartzen diren geruza adimenduak ere, zeintzuk mugimendua detektatzeaz gain, gai diren erortzeak antzemateko eta, zuzenean, pertsona horren zaintzaileari abisatzeko.

Errehabilitazioa: Adimen artifizialak errehabilitazio fisiko eta kognitiboan lagun dezake, ariketa pertsonalizatuak proposatuz eta aurrerapenaren jarraipena eginez. Ohiko errehabilitazio-prozesua errepikakorra da, eta horrek kalte egiten dio pazienteak erronkak gainditzeko duen motibazioari. Adibidez, hainbat proba pilototan ikusi da errealitate birtualeko betaurrekoak erabilita adineko pertsonak askoz ere motibatuago daudela egin behar dituzten ariketak egiteko, zentzumenak aktibatzen zaizkielako.

Konpainia: Bakardadea eta isolamendu soziala arazo komunak dira adineko pertsonen artean. Robotek lagun gisa jardun dezakete, elkarrizketa sinpleen, musikaren eta entretenimenduaren bidez adinekoekin elkarrekintzan. Argi dago robotak ez lukeela pertsonen konpainia ordezkatu behar, baina errealitatea da adineko askok bakarrik pasatzen dituztela eguneko ordu gehienak, eta horrelako kasuetan, robotek egoera latz hori leundu dezakete.

Gaur egun hasiak dira hainbat tokitan horrelako teknologiak adinekoen artean zabaltzen. Adibidez, Generalitateak 5,43 milioi euro erabiliko ditu adineko pertsonen nahi gabeko bakardadea arintzeko mila robot erosteko. Bestalde, Alemanian, dagoeneko Garmi izeneko robota diseinatu dute zaintzaileen eta medikuen zeregin batzuen ardura har dezan. 2030erako espero dute teknologia hori gizartean txertatuta izatea.

Euskal Herrira etorrita, zaintzaren beharrak urtetik urtera gora doaz. Adibidez, Euskal Autonomia Erkidegoan, 2022an, 75 urte baino gehiagoko 66.581 pertsonak eskatu dituzte zaintza-zerbitzuak. Horietako askok, 23.000 inguru-

ruk, mendekotasun arazo larriak zituzten. Baina, nik dakidala behintzat, ez da horrelako planik abian jarri oraindik.

Hala ere, erronka garrantzitsuak daude hiru-garren adinekoen artean robotak ezarri ahal izateko. Besteak beste, teknologia onartzea edo pribatasuna eta etika bermatzea. Gainera, robotek ezin dute ordezkatu gizakien arteko elkarrekintzaren, maitasunaren eta enpatiaren garrantzia zaharren zaintzetan. •

Teknologiak asko lagundu dezake helduen zaintzan. GETTY

BEHATXULOTIK

Juantxo EGAÑA

Arturo DELGADO | KUTXATEKA

EUSKAL ARTISTAK «EL PEZ» GALERIAN

“El Pez” galeria Serrano Anguita kaleko 3. zenbakian zegoen, Donostiako Antigua auzoan. Bere bizitza laburrean, 1970etik 1974ra, Fernando Altube Barandiaranen zuzendaritzapean egon zen. Galeria honetan, garai hartako euskal artista garrantzitsuenetako batzuen lanak erakutsi ziren: Carlos Sanz, Jose Luis Zumeta, Santos Iñurrieta, Chillida anaiak (Eduardo eta Gonzalo) eta Amable Ariasenak, besteak beste. Duela 50 urte, 1974an, Jose Luis Zumetaren erakusketa antolatu zuen galeria honek. Inaugurazio eguneko argazkian ezkerretik lehenengo pertsona ezin izan dugu identifikatu, baina besteak hauek dira: Arturo Delgado argazkilaria, bere puru bereizgarria eskuan duela; Antton Elizegi, hau ere argazkilaria; Eduardo Chillida, bere jaiotzaren mendeurrena betetzen den honetan; Asentxio Ondarzabal promotorea, urte haietan artista eta idazle askori lagundu zien euskaltzalea eta Tolosako Laskorain Ikastolaren eta Erein argitaletxearen sortzaileetako bat ere izan zena; Luis Chillida, Eduardoren semea eta Chillida-Pilar Belzunce Fundazioaren egungo zuzendaria; eta, taldea ixten, Jose Luis Zumeta margolaria. Kasu honetan, beste batzuetan bezala, Arturo Delgadok argazkian egon nahi izan zuen, eta mahai bat erabili zuen bere kamera tenporizadorearekin jarri eta irudian agertu ahal izateko.

ENTZUN. HITZ EGIN

Hitz egiteko,
entzun egiten
dugulako.

naiz:irratia

naiz:irratia

Donostia 93.8 / Urola 91.8 / Goierri 102.2 / Legazpi 94.6 /
Bilbo 92.2 / Gernika 96.7 / Durango 97.4 / Gasteiz 91.5 /
Bortziriak 103.1 / Leitza 95.1

irratia.naiz.eus

